

Entréområde Ar

Gestaltungs-förslag för att framhäva landskapets karaktär i
norra delen av Bästeträsks nationalpark

Daniel Nordström

Examensarbete/Självständigt arbete • 30hp
Sveriges Lantbruksuniversitet, SLU
Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Landskapsarkitekturprogrammet - Uppsala
Uppsala, 2025

Entréområde Ar - Gestaltungs-förslag för att framhäva landskapets karaktär i norra delen av Bästeträsks nationalpark

Entrance area Ar - Design proposal to highlight the landscape character in the northern part of Bästeträsk's national park

© Daniel Nordström

Handledare:	Sofia Sandqvist, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för Stad och Land
Biträdande handledare:	Andrew Butler, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för Stad och Land
Examinator:	Vera Vicenzotti, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för Stad och Land
Biträdande examinator:	Viveka Hoff, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för Stad och Land
Omfattning:	30 hp
Nivå och fördjupning:	Avancerad nivå, A2E
Kurstitel:	Självständigt arbete i Landskapsarkitektur
Kurskod:	EX0860
Program/Utbildning:	Landskapsarkitekturprogrammet - Uppsala
Kursansvarig institution:	Institutionen för stad och land
Utgivningsort:	Uppsala
Utgivningsår:	2025
Omslag:	Fotografi över Bästeträsk © Daniel Nordström
Upphovsrätt:	Samtliga fotografier, kartor och illustrationer används med upphovspersonens tillstånd.
Originalformat:	Kappa: A4, Planscher: A1
Elektronisk publicering:	https://stud.epsilon.slu.se/
Nyckelord:	nationalpark, naturmiljö, entréområde , Landscape Character Assessment, LCA, landskapskaraktär, Gotland, Bästeträsks nationalpark

Sveriges Lantbruksuniversitet
Fakulteten för naturresurser och jordbrukvetenskap
Institutionen för stad och land
Avdelningen för landskapsarkitektur

INLEDNING

Första gången jag kom i kontakt med nationalparker som begrepp och fenomen var när jag som fjortonåring under två veckor praoade på Tyresta nationalpark. Jag fascinerades av naturmiljön, men än mer av den funktion parken hade för att informera, lära och inspirera kring naturen. Sedan dess har jag besökt flera av landets nationalparker och har alltid uppskattat det ambitiösa arbete som bedrivs kring dem. När jag inför valet av ämne för examensarbetet fick reda på att det pågår arbete med att bilda två nya nationalparker väcktes genast mitt intresse - särskilt då en av dem, Båsteträsks nationalpark, är belägen på norra Gotland.

I hela mitt liv har jag haft en relation till Gotland. Min familj har i snart 30 år haft ett fritidshus på norra Gotland, där jag framför allt har spenderat stora delar av somrarna. Även om det är en plats som jag, med något enstaka undantag, återvänt till varje år i mitt liv, slås jag alltid av en speciell känsla när jag anländer till ön. Den är svår att sätta fingret på, men skulle kunna sammanfattas med totalt lugn blandat med spänd förväntan. Kanske beror det på att mina gotlandsvistelser allt som oftast stavas semester, samtidigt finns ingen annan plats i Sverige som bidragit till en liknande känsla.

Valet att mitt examensarbete skulle handla om Båsteträsks nationalpark, belägen i området där jag spenderat en betydande del av mitt liv, var därmed lika naturligt som spännande.

Tack,

Till mamma för att jag har fått möjligheten att uppleva och uppskatta Gotland, för lånet av en handfull böcker om den gotländska naturen, kulturen, turismen och stenindustrin samt för granskning av mitt arbete.

Till min huvudhandledare Sofia Sandqvist för att du stöttat, utmanat och utvecklat mina idéer.

Till min biträdande handledare Andrew Butler för värdefulla råd och synpunkter i arbetets start- och slutskeden.

SAMMANDRAG

Friluftsliv är en hörnsten inom svensk naturvård och intresset för upplevelser i naturmiljöer har ökat. Det har länge funnits en ambition att förbättra förutsättningarna för friluftsliv men i tillgängliggörandet av naturområden finns ett dilemma i att möjliggöra naturupplevelser och samtidigt bevara höga naturvärden. I Sverige är landets 30 nationalparker de områden som har det starkaste naturskyddet och förutom höga naturvärden har de en viktig funktion som besöksattraktioner samt informations- och kunskapsspridare om vår natur. I nationalparkerna är den unika parkens natur- och landskapskaraktär viktig för upplevelsen av platsen, särskilt vid dess entréer som ofta är utgångspunkt för vistelsen. Samtidigt saknas tydlighet kring både vad som bidrar till en plats karaktär och hur karaktären bör framhävas.

Arbetet syftar till att föreslå en utformning av ett entréområde i norra delen av Bästeträsk nationalpark, där upplevelsen av landskapets framträdande karaktär framhävs och tydliggörs. Bästeträsk nationalpark är belägen på norra Gotland och är en av två nationalparker som är på väg att bildas i Sverige. Då det är en nationalpark som är under bildande och innehåller få befintliga anläggningar för besökare anses det vara ett lämpligt projektområde för arbetet.

Karaktären i området analyseras med inspiration av den brittiska metoden Landscape Character Assessment, som beskriver landskapskaraktär som ett resultat av landskapets naturliga, sociala och kulturella respektive estetiska och perceptuella faktorer. Metoden beskriver även hur olika karaktärer kan representeras geografiskt för att underlätta beslut vid planering och utformning.

Med utgångspunkt i analyserade karaktärer i landskapet och studier av referensprojekt utformas ett förslag för entréområdet, där landskapets karaktär framhävs. Karaktären återspeglas i såväl fysiska tillägg som nyttjande av landskapets befintliga och karaktärsskapande kvaliteter. Tilläggen utformas med inspiration av platsens historiska värden och medför

samtidigt nya upplevelsevärden i landskapet som framhäver dess karaktär. Förslaget består även av nya rörelsestråk som sammanbinder viktiga platser och områden med varandra samtidigt som de bidrar till att framhäva landskapets karaktärsdrag.

Nyckelord: nationalpark, naturmiljö, entréområde, Landscape Character Assessment, LCA, landskapskaraktär, Gotland, Bästeträsk nationalpark

ABSTRACT

Outdoor recreation is a central part of the Swedish nature conservation and the interest for experiences in nature areas have increased. There has for a long time been an ambition to improve the possibilities for outdoor recreation, however in making nature areas accessible there is a dilemma between enabling nature experiences and preserving high ecological values. In Sweden, the country's 30 national parks have the highest level of nature protection and they have not only high natural values, but also an important role as visitor attractions and as sources of information and knowledge dissemination about our nature. In the national parks, the unique park's nature and landscape character is important for the experience, especially at its entrances, which often function as starting points for the visit. However, there is a lack of a clarity regarding both what contributes to a place's character and how it should be highlighted.

This thesis aims to propose a design for an entrance area in the northern area of Bästeträsk National Park, where the experience of the prominent characters in the landscape is both highlighted and clarified. Bästeträsk National Park is located in the northern part of Gotland and is one of two national parks that is currently being developed in Sweden. As it is a national park that has not yet been established and contains few existing structures for visitors, it is considered a relevant site for the project.

The character in the area is analysed with inspiration of the British method Landscape Character Assessment, which describes landscape character as a product of the landscape's natural, social and cultural as well as aesthetic and perceptual factors. The method also explains how different characters can be represented geographically, in order to facilitate decision decisions regarding planning and design.

Based on analysed characters in the landscape and studies of reference projects, a proposal for the entrance area is designed, where the character

is highlighted. The character is represented through both physical additions and the use of existing characteristic qualities in the landscape. The additions are designed with inspiration from the area's historical values and also bring new experience values in the landscape that emphasizes its character. The proposal also consists of new paths which connect important places and areas with each other while also highlighting characteristics in the landscape.

Keywords: Nationalpark, nature area, entrance area, Landscape Character Assessment, LCA, landscape character, Gotland, Bästeträsk nationalpark

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	3
SAMMANDRAG	4
ABSTRACT	5
FIGURFÖRTECKNING	7
INTRODUKTION	10
BAKGRUND	10
REPRESENTATION AV KARAKTÄR	11
BÄSTETRÄSKS NATIONALPARK	15
SYFTE	16
FRÅGESTÄLLNINGAR	16
AVGRÄNSNING	17
VAL AV ARBETSOMRÅDE	17
VAL AV ENTRÉPLATSER	18
FÖRHÅLLNING TILL JURIDISKA ASPEKTER	18
ARBETSPROCESSEN	19
LANDSKAPSANALYS	19
REFERENSPROJEKT	20
SKISSPROCESSEN	21
RESULTAT	22
LANDSKAPSANALYS	22
LANDSKAPETS SAMMANFATTANDE KARAKTÄR	28
GESTALTNINGSFÖRSLAG FÖR ENTRÉOMRÅDET	29
DISKUSSION	31
ATT FRAMHÄVA EN PLATS KARAKTÄR	31
ARKITEKTUR I NATUR	31
ATT ANALYSERA KARAKTÄR	32
REFERENSLISTA	33

FIGURFÖRTECKNING

Där inget annat anges är samtliga fotografier och illustrationer författarens egna.

- FIGUR 1-2.** *Naturum Tåkern är utformat med en exteriör som knyter an till områdets vassmiljöer.* **11**
E:son Lindman, Å. (u.å.) Naturum Tåkern vinter. [fotografi]. <https://lindmanphotography.com/work/naturum-takern-vinter/> [2025-06-02].
- FIGUR 3.** *Naturum Kosterhavet ligger intill ett fiskeläge vars traditionella arkitektur inspirerar byggnadens utformning.* **11**
E:son Lindman, Å. (u.å.) Naturum Kosterhavet. [fotografi]. <https://lindmanphotography.com/work/project-11/> [2025-06-02].
- FIGUR 4-5.** *Naturum Vänerskärsgården ligger vid barockanläggningen Läckö Slott och utformningen inspireras av barockens böljande formspråk och samspelet mellan ljus och skugga.* **12**
E:son Lindman, Å. (u.å.) Naturum Vänerskärsgården. [fotografi]. <https://lindmanphotography.com/work/naturum-vanerskargarden-lacko/> [2025-06-02].
- FIGUR 6.** *I Färnebofjärdens nationalpark beskriver skyltar att landets samtliga hackspettsarter trivs i naturmiljön. Även om den utseendemässiga skillnaden mellan arterna illustreras är det svårt att veta hur hackspetterna kan upplevas i parken, till exempel genom flygstil, locklåten och karakteristiska ”trummanden”.* **12**
- FIGUR 7.** *Spång som leder fram till rastplats i Fulu fjällets nationalpark. Den lågmälda utformningen tar hänsyn till naturmiljön men skulle kunna framhäva platsens karaktär i större utsträckning.* **13**
- FIGUR 8.** *Genom att rikta sig mot slättlandskapet framhävs områdets karaktär, samtidigt som utsiktsplatsens kontrast mot klippan tydliggör gränsen mellan det byggda och naturmiljön.* **14**
Stabell, F-J. (2020). Storberget. [fotografi]. <http://foto.turistveg.no/turistveg/start/freephotos?fc=browse&queryid=150ccd9e96e2acbad9c325979a65be60&listview=overview&view=preview&fileid=6&fluid=img15%2F013318.jpg> [2025-06-03].
- FIGUR 9.** *Fjordlandskapet vid Kleivodden framhävs dels genom att rastplatsen riktar sig ut mot havet, dels genom att stenarna både reflekterar havet och för tankarna till de stora bergen.* **14**
Hundere, T. (2017) Kleivodden rasteplass på Andøya. [fotografi]. <https://thundere.no/2017/10/02/kleivodden-rasteplass-pa-andoya/> [2025-06-02].
- FIGUR 10.** *Dalgången vid Trollstigen är en viktig landskapskaraktär framhävs av den utskjutande utsiktsplattformen, där kontrasterande material tydliggör gränsen mellan det byggda och naturmiljön.* **14**
Cawa, A. (2012). Trollstigen viewpoint. [fotografi]. Wikimedia Commons. CC BY 2.0. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Trollstigen_viewpoint.jpg [2025-05-30].
- FIGUR 11.** *Gotlands läge i Östersjön i förhållande till resten av Sverige. Bearbetad fastighetskarta © Lantmäteriet 2025.* **15**

FIGUR 12. Nationalparken ligger i den nordligaste delen av huvudön på Gotland. Kartan visar relation till större orter och vägar. Bearbetad fastighetskarta © Lantmäteriet 2025.	15
FIGUR 13. Översiktskarta som visar nationalparkens gränser, dess planerade entréer respektive närliggande orter och större vägar. Bearbetad fastighetskarta © Lantmäteriet 2025.	15
FIGUR 14. Arbetsområdets läge i den norra delen av nationalparken. Bearbetad fastighetskarta © Lantmäteriet 2025.	17
FIGUR 15. Översiktskarta över arbetsområdet och de tre entréplatserna. Bearbetad fastighetskarta © Lantmäteriet 2025.	18
FIGUR 16. Fältstudieformuläret som användes var ett sätt att kategorisera och fokusera iakttagelserna under det första platsbesöket.	20
FIGUR 17-18. Med utgångspunkt i entréplatserna och andra viktiga platser i landskapet kunde jag identifiera siktlinjer och undersöka potentiella visuella och fysiska kopplingar mellan dem.	21
FIGUR 19. På de platser med en viss topografisk variation går det att överblicka landskapet och dess flacka karaktär är tydlig.	22
FIGUR 20. Falholmens södra spets separeras från land med ett smalt grund och är en förlängning av det flacka landskapet.	22
FIGUR 21. Bästeträsk är Gotlands största insjö och bidrar tillsammans med havet i hög grad landskapets flacka och storskaliga karaktär.	23
FIGUR 22. Det turkosfärgande vattnet i Blå lagunen är karakteristiskt och lockar cirka 50 000 besökare årligen.	24
FIGUR 23. Den cirka 100 meter långa lastbryggan vid den gamla hamnen var ett tydligt element i landskapsbilden med sin kontrasterande riktning. Även stålkonstruktionerna var påtagliga objekt i landskapet. <i>Radhe, B. (2014, s.4). Lastbryggan vid Ahr. [fotografi]. Med slägga, spett och borrh: hundra år av gotländsk stenindustri. Gotlands museum: Fornsalens förlag.</i>	24
FIGUR 24. Spår av den raserade lastbryggan vid hamnen idag vittnar om den forna kalkindustrin.	24
FIGUR 25. Ahrs fiskeläge har legat skyddad i en vik sydväst om den gamla hamnen sedan 1600-talet. De röda fiskebodarna berättar om områdets historia och är viktiga för platsens karaktär.	25
FIGUR 26. Långa utblickar vid Bästeträsk medför en potential att skapa visuella kopplingar mellan platser vid olika delar av sjön.	26
FIGUR 27-28. Storskaligheten i landskapet är karaktärsskapande och tydliggörs inte minst vid Bästeträsk och havet.	26

FIGUR 29-34. Fotokollage som visar den rumsliga variationen i landskapet.	27
FIGUR 35-37. Analyskartor som illustrerar den sammanfattande karaktären i landskapet i norra delen av Bästeträsks nationalpark. Bearbetade fastighetskartor © Lantmäteriet 2025.	28
FIGUR 38. Utformningen vid entré Ar g:a hamn knyter an till landskapets industrihistoria. Även detaljer av stål knyter an och kontrasterar med sin materialitet i landskapet.	29
FIGUR 39. Rörelsen genom landskapet tydliggör den rumsligt varierade karaktären. Längs stigarna finns även informationsskyltar som berättar om nationalparken och hur den kan upplevas.	30
FIGUR 40. Utsiktstornen kontrasterar mot omgivande landskapet och medför nya attraktionsvärden, samtidigt som dess utformning knyter an till hur människan präglat landskapet.	30
FIGUR 41. Rastplatsen vid Blå lagunen ramar in kalkbrottet vilket förstärker upplevelsen av människans kontrasterande påverkan på landskapet. Det tydliggör även en siktlinje mot havet i horisonten.	30

INTRODUKTION

BAKGRUND

Friluftsliv har länge varit en central del i naturvården (Naturvårdsverket 2004) och i skrivelsen En samlad naturvårdspolitik (Regeringen 2001) betonar den dåvarande regeringen vikten av att förbättra förutsättningarna för friluftsliv. Upplevelser av och i naturmiljöer är viktigt för människors välbefinnande (White et al. 2019) och i Sverige har friluftsutövandet blivit allt vanligare sedan covid-19-pandemin (Folkhälsomyndigheten 2024). Samtidigt kan tillgängliggörande av friluftsliv, minst i skyddade naturområden, innebära en intressekonflikt mellan människors vistelse i naturmiljöer och att bevara naturvärden. För att åstadkomma en hållbar naturturism krävs därför en avvägning mellan att bevara de värden som är grunden för områdets naturskydd respektive att tillåta besökare att ta del av och uppskatta dem (McCool 2009).

I Sverige har cirka 15 procent av den totala ytan någon form av naturskydd (SCB & Naturvårdsverket 2021), där nationalparker är de områden som har det starkaste skyddet. Nationalparkerna är utspridda över i stort sett hela landet och representerar olika naturtyper som är utmärkande för Sverige (Sveriges nationalparker u.å.). De finns för att bevara, visa upp och sprida kunskap om vårt gemensamma natur- och kulturarv (Naturvårdsverket 2024b) och har förutom höga naturvärden även en viktig funktion som besöksmål (Visit Sweden 2016), vilket kan bidra till den såväl lokala och regionala som nationella utvecklingen. Nationalparker som fenomen härstammar från USA och 1870 blev Yellowstone National Park den första parken som inrättades (Löfgren 2008). Sverige blev 1909 det första landet i Europa att etablera nationalparker, då nio parker bildades (ibid.). Idag finns totalt 30 nationalparker och arbete pågår med att utveckla ytterligare två de kommande åren, en av dem är Bästeträsk nationalpark på norra Gotland (Naturvårdsverket u.å.).

Landskapsarkitektur har haft en stor betydelse för människors användning av nationalparker, inte minst genom att nyttja landskapliga kvaliteter vid utformning av olika tillägg, för att regissera och styra rörelse, tempo och utblickar (Carr 1998). Samspelet mellan genomtänkt utformning och vilda naturmiljöer är en bidragande faktor till att människor uppskattar landskapen i nationalparker (ibid.). Claes Caldenby argumenterar i Sveriges Naturum (2013) för att arkitektur har en viktig funktion som språngbräda mellan natur och det människopåverkade samt att den nordiska arkitekturen alltid haft en stark koppling till naturen. En anledning till att skyddade naturmiljöer över huvud taget förses med stigar, informationsskyltar och annan infrastruktur beror på en förhoppning om att de ska fungera som tillgängliga attraktioner dit besökare kan och vill ta sig (ibid.).

En viktig del för upplevelsen av en nationalpark är dess entréer. Det är oftast vid entréerna som besökare först introduceras för området och har sin utgångspunkt för naturupplevelsen (Naturvårdsverket 2015a). Det första mötet med nationalparken präglar alltså den fortsatta upplevelsen och skapar förväntningar hos besökaren. För landets nationalparker finns gemensamma riktlinjer för hur entréplatser bör utformas, varav en betonar vikten av att varje nationalparks unika natur- och landskapskaraktär ska vara framträdande i entréplatsens utformning (Naturvårdsverket 2015a). Således är landskapets karaktär viktig för mötet med och upplevelsen av nationalparken. Däremot saknas tydlighet kring dels vad som ger en plats dess unika karaktär, dels hur karaktären fångas och representeras på lämpliga sätt.

I den europeiska landskapskonventionen definieras landskap till "Ett område sådant som det uppfattas av människor och vars karaktär är resultatet av påverkan av och samspel mellan naturliga och/eller mänskliga faktorer" (Council of Europe 2000) och vidare beskrivs att landskap

är en avgörande del av natur- och kulturarvet. Förutom påverkan av naturliga och mänskliga faktorer är även upplevelsen av landskapet en viktig faktor som bidrar till dess karaktär (Swanwick 2002).

REPRESENTATION AV KARAKTÄR

NATURUM - GODA FÖREDÖMEN

Den unika karaktären i svenska nationalparker och andra skyddade naturmiljöer framhävs på olika sätt vid entréer. Ett exempel är genom utformningen av naturum, vilka är offentliga byggnader som fungerar som besöks- och informationscentrum i anslutning till ett naturområde (Lauri et al. 2013). Till exempel är naturum Tåkern tydligt inspirerat av den lokala naturmiljön och byggnaden anspelar på områdets vassmiljöer (se figur 1-2) (Länsstyrelsen Östergötland et al. 2007). Naturum Kosterhavet ligger intill ett fiskeläge och är inspirerat av dess historiska byggnadstradition, samtidigt som en samtida tolkning av det maritima formspråket skapar en intressant dynamik med omgivningen (se figur 3) (Länsstyrelsen Västra Götaland et al. 2006). Naturum Vänerskärsgården knyter, med ett barockinspirerat formspråk, an till den intilliggande barockanläggningen Läckö Slott (se figur 4-5) (Stiftelsen Läckö Slott u.å.), men bidrar med ett modernt uttryck till en hänsynsfull kontrast i kulturmiljön. Genom att byggda element anknyter till, återspeglar eller representerar dessa typer av värden från en plats natur-, kultur- eller historiska miljö kan de bidra till att tydliggöra vad som är karakteristiskt och speciellt med den unika platsen.

*Fig. 1-2. Naturum Tåkerns exteriör knyter an till områdets vassmiljöer vilket både kontrasterar och samspelar med naturmiljön.
Foto: © Åke E:son Lindman.*

*Fig. 3. Naturum Kosterhavet ligger intill ett fiskeläge vars traditionella arkitektur inspirerar byggnadens utformning.
Foto: © Åke E:son Lindman.*

Fig. 4-5. Naturum Vänerskärsgården ligger vid barockanläggningen Läckö Slott och utformningen inspireras av barockens böljande formspråk och samspillet mellan ljus och skugga. Foto: © Åke E:son Lindman.

PEDAGOGISK STYRNING AV UPPLEVELSEN

I många av landets nationalparker presenteras platsens unika karaktär och naturvärden ofta genom informationsskyltar och installationer, exempelvis i form av detaljerade illustrationer av växt- och djurliv eller beskrivningar av naturens processer (Fälton 2023). Denna typ av kunskapsspridning om naturen är inte nödvändigtvis fel utan är till och med en av nationalparkernas uttalade huvudfunktioner (Sveriges nationalparker u.å.). Däremot finns en risk att besökarens upplevelse blir alltför styrd och att naturen begränsas till ett pedagogiskt objekt att betrakta snarare än att interagera med och upptäcka på egna villkor, vilket leder till ett mer vetenskapligt och distanserat förhållningssätt till naturen (Fälton 2023). Därför finns ett behov av att utformningen av entréer till nationalparker också utgår från upplevelsen av platsen, vilket tillsammans med kompletterande och nödvändig information kan skapa naturdestinationer som både är undervisande och intressanta.

Fig. 6. I Färnebofjärdens nationalpark beskriver skyltar att landets samtliga hackspettsarter trivs i naturmiljön. Även om den utseendemässiga skillnaden mellan arterna illustreras är det svårt att veta hur hackspetterna kan upplevas i parken, till exempel genom flygstil, locklåten och karakteristiska "trummanden".

ANPASSNING TILL LANDSKAPET

I de svenska nationalparkerna finns tendenser att anläggningar och tilläggsom spänger, vägvisare och rastplatser ofta utformas med ett syfte att smälta in visuellt och minimera ingreppet i naturen. Till exempel vann det tävlingsförslag för en bro i Tyresta nationalpark som var enklast utformad för att inte konkurrera med naturmiljön (Tyresö kommun & Sveriges Arkitekter 2019) och i skötselplanen för Tivedens nationalpark (Naturvårdsverket 2017) anges att anläggningar som rastplatser och spänger ska vara enkelt utformade. Att anpassa sig efter landskapet är å ena sidan en gest som tar stor hänsyn till naturmiljön och kan förstärka känslan av att vara på en avskild plats, i den "örörda" naturen. Det kan å andra sidan vara begränsande för upplevelsen av platsens karaktär, då landskapsarkitektoniska kvaliteter och element kan dramatisera naturen som attraktion (Carr 1998), samtidigt som det kan agera som en länk mellan människa och natur (Lauri et al. 2013).

Fig. 7. Spång som leder fram till rastplats i Fulufjällets nationalpark. Den lågmälda utformningen tar hänsyn till naturmiljön men skulle kunna framhäva platsens karaktär i större utsträckning.

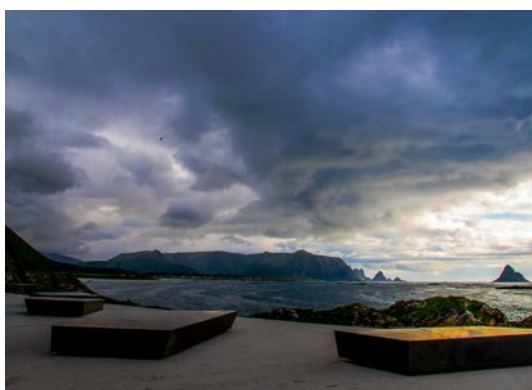
ARKITEKTUR OCH NATUR I NORGE

I Norge har det funnits en ambition att använda arkitektur för att framhäva upplevelsen av landets natur. I en nationell satsning sedan 1993 har arton av landets turistvägar i en nationell satsning sedan 1993 på väl valda platser försetts med rastplatser, utsiktspunkter och infrastruktur för besökare (Nasjonale turistveger u.å.). På många av dessa platser finns landskapsarkitektoniska tillägg och element som framhäver karaktären av det omgivande landskapet. Till exempel är en utsiktsklippa vid Storberget utformad med en kontrasterande ljus betongskiva som är riktad och därmed tydliggör utblickar mot horisonten och över platsens karakteristiska slättlandskap (se figur 8) (Pushak arkitekter u.å.). Intill havet vid Kleivodden finns en rastplats som består av en betonglagd yta och sittbänkar i granit med en slipad yta som reflekterar det intilliggande fjordlandskapet (se figur 9). Landskapet blir således inte endast ett objekt att betrakta, utan också en del av utformningen. Bänkarnas former är oregelbundna och ger intrycket av att de är uthuggna från landskapet, vilket är en gest som tar hänsyn till och anspelar på omgivningen. Rastplatsen har prisbelönats och i motiveringen betonades bland annat just samspillet med och kontrasten mot naturmiljön. (Norske landskapsarkitekters forening u.å.). Vid Trollstigen tillgängliggörs det dramatiska bergslandskapet genom stråk och en utsiktsplattform som hänger ut över dalgången möjliggör en närmare och tydligare kontakt med landskapet (se figur 10). De byggda elementen har en rak linjeföring, skarpa vinklar samt består av material som stål och betong, vilket skapar en tydlig kontrast mot och tydliggör upplevelsen av den omgivande naturmiljön (Architizer 2018).

Flera av tilläggen längs de norska vägarna är ambitiösa och påkostade, vilket medför att de är attraktioner i sig och har blivit landmärken och målpunkter. Kontrasterande material, färg, form och riktning bidrar till en tydlig gräns mellan det byggda och naturmiljön, vilket i många fall framhäver landskapets karaktär på ett tydligt sätt. De är även utformade för att samspela med landskapet så att det blir en aktiv del av upplevelsen vilket också framhäver platsens karaktär.

*Fig. 8. Genom att rikta sig mot slättlandskapet framhävs områdets karaktär, samtidigt som utsiktsplatsens kontrast mot klippan tydliggör gränsen mellan det byggda och naturmiljön.
Foto: © Frid-Jorunn Stabell.*

*Fig. 9. Fjordlandskapet vid Kleivodden framhävs dels genom att rastplatsen riktar sig ut mot havet, dels genom att stenarna både reflekterar havet och för tankarna till de stora bergen.
Foto: © Torbjørn Hundere.*

*Fig. 10. Dalgången vid Trollstigen är en viktig landskapskaraktär som framhävs av den utskjutande utsiktsplattformen, vars kontrasterande materialitet och formspråk bryter av mot omgivningen.
Foto: © Andrew Cawa.*

BÄSTETRÄSKS NATIONALPARK

Sedan 2008 har det funnits långsiktiga planer på att inrätta en nationalpark på norra Gotland (Löfgren 2008) och 2019 beslutades att gå vidare med utvecklingen av Bästeträsks nationalpark, med syftet är att “Bevara ett unikt mosaiklandskap på kalkberggrund med dess hällmarker, alvarmarker, våtmarker, sötvattensmiljöer, skogar och grunda havsmiljöer, samt områdets upplevelsevärden i väsentligen oförändrat skick.” (Naturvårdsverket 2024a). Nationalparken är belägen kring Gotlands största sjö, Bästeträsk, cirka fem mil nordost om öns huvudort Visby. Den totala arean i nationalparken uppgår till cirka 6 800 hektar, varav ungefär 5 500 hektar är på land, och parken sträcker sig över Fleringe, Bunge och Rute socknar (Naturvårdsverket 2025b). I bildandet av nationalparken har Länsstyrelsen lokaliserat tio entréplatser, de flesta i anslutning till de större vägar som passerar genom eller angränsar till parkens gränser (Länsstyrelsen Gotlands län 2024b).

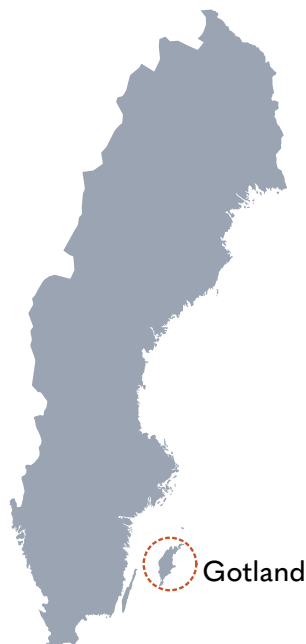

Fig. 11. Gotlands läge i Östersjön i förhållande till resten av Sverige.
Bearbetad fastighetskarta © Lantmäteriet 2025.

Fig. 12. Nationalparken ligger i den nordligaste delen av huvudön på Gotland. Kartan visar relation till större orter och vägar.
Bearbetad fastighetskarta © Lantmäteriet 2025.

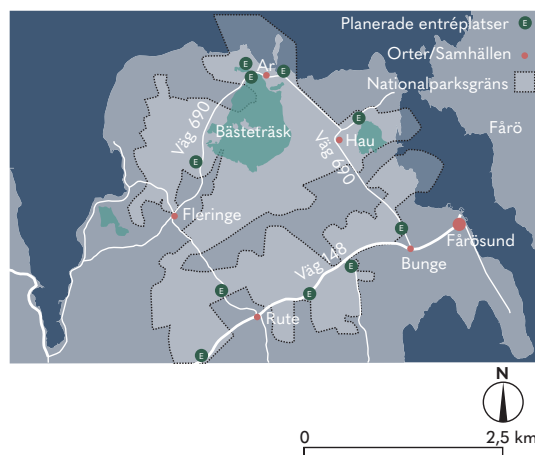

Fig. 13. Översiktskarta som visar nationalparkens gränser, dess planerade entréer respektive närliggande orter och större vägar.
Bearbetad fastighetskarta © Lantmäteriet 2025.

SYFTE

Syftet med arbetet är att, genom analys av landskapets karaktär i norra delen av Bästeträsks nationalpark, utforma ett förslag för ett sammanhållet entréområde. Målet med utformningen är att landskapsarkitektoniska element och kvaliteter ska bidra till att upplevelsen av områdets landskapskaraktär framhävs, både för att tillgängliggöra och bevara platsens natur- och landskapsvärden.

FRÅGESTÄLLNINGAR

- Vilka är de framträdande landskapskaraktärerna i norra delen av Bästeträsks nationalpark?
- Hur kan landskapsarkitektoniska element och kvaliteter vid och i anslutning till de planerade entréplatserna i norra delen av Bästeträsks nationalpark utformas för att framhäva upplevelsen av landskapets karaktär?

AVGRÄNSNING

För att underlätta arbetet gjordes avgränsningar inom vissa aspekter, vilka beskrivs i följande avsnitt. Detta för att begränsa arbetets omfattning och för att med större frihet kunna göra ställningstaganden.

VAL AV ARBETSOMRÅDE

Då nationalparken till ytan är relativt omfattande begränsades arbetsområdet till en mindre del av parken. Det valda arbetsområdet ligger kring samhället Ar norr om Bästeträsk i den norra delen av nationalparken. I området finns tre av de tio planerade entréplatserna belägna nära varandra och det finns hos Länsstyrelsen en målsättning att skapa ett "[...] sammanhängande entréområde som kan fylla olika behov under olika delar av året och där besökare kanaliseras på ett genomtänkt sätt." (Länsstyrelsen Gotlands län 2024a). En av entréerna planeras ligga vid en populär badplats vid kalkbrottet Blå lagunen, något som innebär att det kommer finnas en befintlig tillströmning av människor. Det går således att anta att en stor del av nationalparkens besökare kommer att vistas eller passera här. Genom Ar och i närheten av de tre entréerna norr om Bästeträsk går väg 290, som är en av de två större vägarna som passerar genom nationalparken. Tillgängligheten till platsen är därmed förhållandevis god och det är en fördel att Ar redan är en bebyggd miljö, då det finns befintliga strukturer att utnyttja och utveckla.

Den geografiska avgränsningen innebär att de karaktärer som identifieras inte nödvändigtvis är representativa för hela nationalparken. Även om det kan finnas en fördel att sammanfatta hela parkens karaktär och låta den prägla utformningen av samtliga entréer finns ett syfte i att avgränsa analysområdet för att framhäva karaktärer som är mer platsspecifika. Å ena sidan kan det leda till en mindre enhetlig utformning av nationalparken i sin helhet, å andra sidan är det, trots allt, en representation av de aspekter som bidrar till hela parkens karaktär.

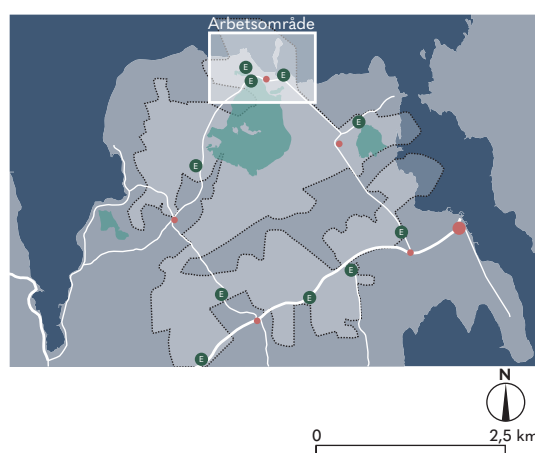

Fig. 14. Arbetsområdets läge i den norra delen av nationalparken.
Bearbetad fastighetskarta © Lantmäteriet 2025.

VAL AV ENTRÉPLATSER

I arbetsområdet kommer två av de tre entréplatserna utformas närmare, entréerna vid gamla hamnen i Ar respektive vid Bästeträsk. Den tredje entréplatsen, vid Blå lagunen, består redan av anläggningar för besökare och insatser har gjorts för att rusta upp platsen (Johansson & Lundahl 2017). Jag anser att den är fungerande i sin utformning och eftersom den har ett främsta syfte som badplats utformas den inte i detta arbete. Entréplatsen är dock lika relevant som de övriga för helhetsgreppet kring entréområdet.

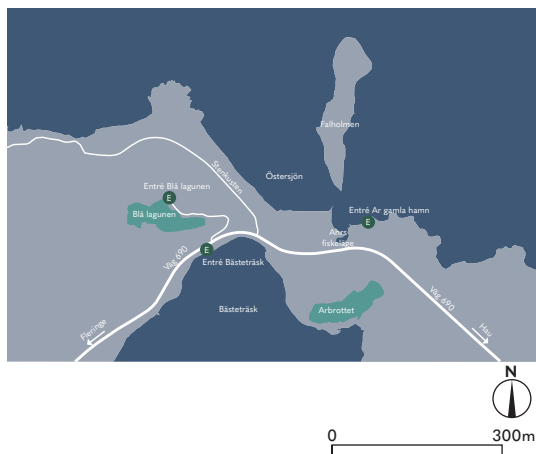

Fig. 15. Översiktsskarta över arbetsområdet och de tre entréplatserna.

Bearbetad fastighetskarta © Lantmäteriet 2025.

FÖRHÅLLNING TILL JURIDISKA ASPEKTER

Då nationalparker är det starkaste naturskyddet i Sverige finns starka bestämmelser kring hur mark- och vattenområden bör planeras och förvaltas. Under början av 2025 utkom förslagshandlingar till föreskrifter och skötselplan för Bästeträsks nationalpark (Naturvårdsverket 2025a; c). I detta arbete väljer jag att förhålla mig fri från de ovan nämnda dokument och andra juridiska aspekter som berör nationalparken. Detta för att på ett mer kreativt och inspirerande sätt kunna besvara arbetets syfte och frågeställningar.

ARBETSPROCESSEN

I följande kapitel beskrivs de tillvägagångssätt som bidragit att besvara frågeställningarna. Kapitlet är indelat i tre huvudavsnitt, *landskapsanalys*, *referensprojekt* och *skissprocessen*, vilka beskrivs mer ingående i respektive del.

LANDSKAPSANALYS

För att identifiera landskapets dominerande karaktärer inleddes arbetet med en landskapsanalys. Analysen inspirerades av Landscape Character Assessment (LCA), en metod från Storbritannien (Swanwick 2002). I LCA sammanfattas landskapets karaktär bero av tre faktorer, naturliga, sociala och kulturella samt estetiska och perceptuella. Exempel på naturliga faktorer är topografi, geologi, och (naturlig) vegetation medan kulturella och sociala faktorer i stället handlar om aspekter av mänsklig påverkan, såsom markanvändning och platsens historiska utveckling. De naturliga respektive sociala och kulturella faktorerna kan analyseras genom skrivbordsstudier, det vill säga genom kartmaterial och olika dokument. Estetiska och perceptuella faktorer handlar om upplevelsen av platsen, bland annat aspekter som skala, rumslighet och komplexitet, vilket däremot kräver fältstudier. Då upplevelsen av en plats är subjektiv går det att ifrågasätta huruvida LCA bidrar till en objektiv analys (Butler 2016). Samtidigt är det en viktig aspekt och därmed relevant att analysera, även om resultatet präglas av den som genomför analysen. De karaktärer som identifieras kan därefter representeras geografiskt för att dela in det analyserade området i olika delar som är särskilt präglade av respektive karaktär (Swanwick 2002).

I detta arbete användes indelningen i naturliga, sociala och kulturella samt estetiska och perceptuella faktorer som en utgångspunkt för att dels definiera och avgränsa vad landskapskaraktär innebär, dels förstå, analysera och beskriva karaktären genom både skrivbordsstudier och fältstudier. Alltså var LCA främst en inspiration för att analysera landskapets karaktär, snarare än en metod som följdes steg för

steg. Utifrån faktorerna i LCA producerades, på ett relativt fritt sätt, såväl text- som kartmaterial. Därefter koncentrerades analysen i ett fåtal aspekter som sammanfattade de framträdande landskapskaraktärerna i arbetsområdet. Det gjordes genom egna slutsatser och upplevelser och var ett sätt att sammanfatta resultatet av analysen. Efter att ha identifierat de dominerande karaktärerna redovisades de geografiskt på en karta vilket var ett sätt att tydliggöra på vilka platser och i vilka områden som de respektive karaktärerna var mest framträdande. Det fungerade i sin tur som utgångspunkt för att utforma entréområdet på ett sätt som kunde framhäva upplevelsen av landskapets karaktär.

PLATSBESÖK

För att komplettera skrivbordsstudierna genomfördes totalt två fältstudier i arbetsområdet. Ytterligare platsbesök hade kunnat vara att föredra, men begränsades av de logistiska utmaningar som valet av plats innebar. Det första platsbesöket gjordes i mitten av februari och var ett första tillfälle att uppleva landskapet, med särskilt fokus på skala, rumslighet och visuella samband. Jag tog mig runt i området mestadels till fots och noterade upplevelsen av landskapet, med fotografier, skisser och anteckningar. Anteckningarna gjordes på ett fältstudieformulär (se figur 16), som inspirerades av de aspekter som bidrar till ett landskaps estetiska och perceptuella faktorer enligt LCA. Det var ett sätt att konkretisera och avgränsa vilka aspekter som var relevanta att studera och möjliggjorde att med korta noteringar sammanfatta iakttagelserna i landskapet.

Fältstudieformulär - Landskapsanalys

Datum för inventering:

Plats/Område:

Generell beskrivning:

Topografi:

Flackt ☐

Delvis böljande ☐

Böljande ☐

Kuperat ☐

Skala:

Intim ☐

Liten ☐

Medelstor ☐

Stor ☐

Rumslighet:

Exponerat ☐

Öppet ☐

Avgränsat ☐

Instängt ☐

Form:

Horisontellt ☐

Lutande ☐

Brant ☐

Vertikalt ☐

Komplexitet:

Monotont ☐

Delvis varierat ☐

Varierat ☐

Komplext ☐

Siktlinjer:

Inom området ☐

Från området ☐

Till området ☐

Inga ☐

Klimatförhållanden:

Skuggigt ☐

Soligt ☐

Vindutsatt ☐

Li ☐

Nyckelkvaliteter:

Övriga kommentarer:

Fig. 16. Fältstudieformuläret som användes var ett sätt att kategorisera och fokusera iakttagelsserna under det första platsbesöket.

Eftersom jag redan hade hunnit arbeta med platsen i en månad hade jag en viss uppfattning om hur den såg ut och hade även påbörjat idéarbetet för utformningen. Å ena sidan innebar det att platsbesöket blev mer fokuserat och målmedvetet, å andra sidan begränsades möjligheten till en mer förutsättningslös upplevelse av landskapet.

Det andra platsbesöket genomfördes i april, ungefär två månader efter det första och var en möjlighet att uppleva och förstå platsen utifrån det förslag jag arbetade med. Jag kunde således undersöka vissa platser mer noggrant och ge mer tid till det som var relevant för förslaget. Det var en möjlighet att närmare undersöka landskapets befintliga kvaliteter, exempelvis siktlinjer och visuella kopplingar. Därtill var det positivt att besöka platsen under en annan årstid.

Gemensamt för de båda platsbesöken var att de inte ägde rum under sommaren, då antalet människor på Gotland är betydligt större än under resten av året (Region Gotland 2024). En större närvaro av människor i området

hade eventuellt påverkat upplevelsen av vissa aspekter, till exempel den upplevda avskildheten eller skalan på vissa platser. Även om växtligheten i området till stor del består av städsegröna tallar och enar går det att anta att den rumsliga upplevelsen av vegetation är annorlunda under sommaren.

REFERENSPROJEKT

För att analysera hur landskapets karaktär framhävs i befintliga utformningar i nationalparker och naturmiljöer studerades flera referensprojekt, vilka beskrivits och redogjorts för mer ingående i uppsatsens inledande kapitel. Studier av referensprojekt är viktigt för att kunna analysera hur andra har gått tillväga (Casais 2023) och i detta arbete var det var ett sätt att analysera olika tillvägagångssätt för att framhäva landskapskaraktär. Jag studerade hur karaktären på olika sätt återspeglas i naturumbyggnader och kunde med stöd av bland annat juryutlåtanden från olika tävlingar dra slutsatser kring projektens huvudsakliga idéer. Därtill analyserade jag hur karaktär framhävs genom såväl information som att minimera ingreppen för att framhäva naturmiljön. Det var även en möjlighet att inspireras av internationella exempel på hur olika tillägg kan framhäva upplevelsen av landskapskaraktär, där jag studerade olika platser längs Norges turistvägar. Nedan sammanfattas de slutsatser som drogs från studierna av referensprojekt och som kom att inspirera gestaltningsförslaget:

- Bygga element vars utformning, materialitet eller formspråk inspireras eller knyter an till områdets natur-, kultur- eller historiska miljö framhäver landskapskaraktären på ett tydligt sätt.
- Karaktären i en nationalpark bör upplevas och inte endast tas del av genom informationsskyltar.
- Anläggningar som spänger och rastplatser har potential att framhäva landskapets karaktär i större utsträckning än vad de vanligen gör idag.
- Genom att använda landskapet som en aktiv del av utformningen, bland

annat genom utblickar eller element som anspelar på omgivningen, tydliggörs platsens karaktär.

- Tillägg med kontrasterande material, färg, form och riktningar kan både bidra med attraktionsvärden och framhäva upplevelsen av landskapets karaktär.

SKISSPROCESSEN

Skissande var den huvudsakliga metoden för att utforma entréområdet och var ett verktyg för att driva projektet framåt och finna olika lösningar. Skissarbetet pågick i stort sett från början till slut och utvecklandet av idéer skedde parallellt med såväl undersökande och bearbetande av analys som framställning av presentationsmaterial. Tillvägagångssättet kan liknas vid hur Jadwiga Krupinska beskriver arkitekters arbetsprocess i boken *Att skapa det tänkta: en bok för arkitekturintresserade* (Krupinska 2016), där hon med begreppet analys genom syntes förklarar att arbete med problem och lösning vanligen sker parallellt och i samverkan med varandra.

Under arbetets gång användes skissande, främst i plan och sektion, i olika skalor och detaljeringsgrad för att förstå både landskapet i sin helhet och de platser som var viktiga för förslaget. För att, utöver de platsbesök som genomfördes, få en bättre uppfattning om landskapets skala skapades både en fysisk och digital modell över arbetsområdet. De användes främst för att undersöka visuella kopplingar mellan olika platser och hur olika tillägg samspelade med sin omgivning.

För att prova hur olika lösningar såg ut i perspektiv användes foton från platsbesöken som skissunderlag. Eftersom syftet med utformningen handlar om att framhäva landskapets befintliga karaktär var skissande i foto ett effektivt verktyg för att testa hur olika element och lösningar kunde tydliggöra karaktären på olika platser. Det var också ett sätt att undersöka hur det som ritades in i plan tedde sig i ögonhöjd, tillsammans med såväl befintliga element som andra tillägg.

I ett tidigt skede utforskades landskapet i sin helhet och de flesta skisser var i en större skala, dels för att förstå hur befintliga strukturer

såg ut och kunde utvecklas, dels för att se vilka riktningar, former och visuella samband som dominerade i landskapet och hur de relaterade till viktiga platser i området. Nedan (figur 8-9) visas skisser där jag identifierade viktiga siktlinjer i landskapet, vilket senare låg till grund för att skapa olika visuella kopplingar, inte minst från entréplatserna.

Fig. 17-18. Med utgångspunkt i entréplatserna och andra viktiga platser i landskapet kunde jag identifiera siktlinjer och undersöka potentiella visuella och fysiska kopplingar mellan dem.

RESULTAT

Arbetets resultat utgörs dels av ett gestaltungs-förslag av det aktuella entréområdet, dels av den landskapsanalys som varit en viktig grund för utformningen. Gestaltungs-förslaget presenteras i form av fyra planscher i A1-format, med text och illustrationer som beskriver och förklarar förslaget mer ingående. Följande avsnitt beskriver inledningsvis resultatet av landskapsanalysen och därefter följer en kortfattad beskrivning av förslaget som presenteras i planschformat.

LANDSKAPSANALYS

Nedan beskrivs resultatet av de iakttagelser som gjordes under analysen av landskapet i norra delen av Båsteträsk nationalpark. Inledningsvis redogörs för landskapets naturliga, sociala och kulturella respektive estetiska och perceptuella faktorer. Därefter sammanfattas analysen i tre framträdande landskapskaraktärer.

LANDSKAPETS NATURLIGA FAKTORER

Generellt är landskapet flackt och de högsta punkterna ligger på ungefär 15 meter över havet. Den öppna karaktären vid Ar bidrar till långa siktlinjer och på vissa ställen går det att se både Östersjön och Båsteträsk. Den förhållandevis lågmälda topografin gör det svårt att definiera tydliga riktningar i landskapet. Det går emellertid att avläsa att havet och vågorna påverkat landskapsformen, framför allt längs kusten.

Fig. 19. På de platser med en viss topografisk variation går det att överblicka landskapet och dess flacka karaktär är tydlig.

Norr om Ar finns en långsmal flack ö, Falholmen, som separeras från land med ett grund. Ön är, trots en högsta punkt på drygt sex meter, ett landmärke i landskapet och syns tydligt från samtliga delar av kusten. Falholmen är ett fågelskyddsområde och häckningslokal för flertalet fågelarter (Länsstyrelsen Gotlands län 2001), därför råder tillträdesförbud mellan 15 mars och 15 juli (Länsstyrelsen Gotlands län 2012). Sydöst om Falholmen är landskapet något mer kuperat och på en kulle tolv meter över havet går det att överblicka landskapet. Det är en av få platser med förhållandevis stor höjdskillnad och det finns siktlinjer både mot Båsteträsk och ut mot havet.

Fig. 20. Falholmens södra spets separeras från land med ett smalt grund och är en förlängning av det flacka landskapet.

Landskapet är präglat av den för Gotland karakteristiska kalkberggrunden. Det finns en viss variation av jordarter, där områdena längs havskusten domineras av svallsediment i form av klapperstenstränder, medan torv och moränlera är desto mer vanligt kring sjöar och våtmarker.

I området finns en stor variation av naturtyper, vilket tillsammans med den speciella kalkberggrunden skapar förutsättningar för höga naturvärden. Glesa tallskogar, öppna alvarmarker, hållmarker, sjöar och våtmarker hyser en mångfald av arter varav flertalet är rödlistade (Johansson & Lundahl 2017). Växt- och djurlivet är också präglat av speciella vattenförhållanden med stora variationer i vattenmängd (Löfgren 2008). Naturtyperna avlöser varandra i en mosaik och även om liknande sammansättning återfinns på andra delar av Gotland bedöms mosaiken kring Bästeträsk vara mer utvecklad och omfattande och området tycks vara unikt även i ett europeiskt perspektiv (ibid.). Mosaiken av naturtyper bidrar även till att landskapet är växlande öppet och slutet.

Sjön Bästeträsk är Gotlands största insjö och präglar tillsammans med havet i hög grad

landskapets karaktär, genom att bidra till att landskapet upplevs öppet och flackt. Förutom Bästeträsk finns i området även flertalet mindre sjöar och våtmarker i skogsområdena. I skogsområdena finns även två kalkbrott som bidrar till den öppna karaktären. Även havet är närvarande i landskapsbilden som en tydlig förlängning av det flacka landskapet.

Fig. 21. Bästeträsk är Gotlands största insjö och bidrar tillsammans med havet i hög grad landskapets flacka och storskaliga karaktär.

LANDSKAPETS SOCIALA OCH KULTURELLA FAKTORER

Området har alltid varit glest befolkat och historiska kartor (Lantmäteriet u.å.) visar en gles bebyggelsestruktur med endast enstaka gårdar. Det karga landskapet har inneburit att det varit svårt att bedriva jordbruk, vilket har lett till att majoriteten av sjöarna och våtmarkerna i området inte dikats ut och lämnats mer eller mindre orörda (Johansson & Lundahl 2017). Vägnetet i området är huvudsakligen detsamma som det var på 1600-talet och fornlämningar längs vissa av sträckorna tyder på att de är ännu äldre än så. Människor har alltså rört sig i området, på huvudsakligen samma sätt i hundratal år.

Från mitten av 1600-talet kom Ar att präglas av en kalkindustri som bedrevs fram till 1980-talet (Carlsson 2023), det är en av landets äldsta platser där kalkhantering pågått oavbrutet fram till modern tid (Radhe 2014). Industriperioden har lämnat synliga spår efter sig i landskapet, inte minst i form av två, idag vattenfyllda, kalkbrott (Länsstyrelsen Gotlands län 2012). Ett av dem är Blå lagunen, vilket med sitt turkosfärgade vatten blivit ett stort turistmål på norra Gotland och lockar omkring 50 000 besökare årligen (Johansson & Lundahl 2017). Det andra kalkbrottet, Arbrottet, ligger intill Bästeträsk i nordöst, men har till skillnad från Blå lagunen inte några anläggningar för besökare, även om det går att anta att även den används för badändamål - om än av en mer lokal målgrupp.

Fig. 22. Det turkosfärgande vattnet i Blå lagunen är karakteristiskt och lockar cirka 50 000 besökare årligen.

Förutom kalkbrotten finns en del bevarade industribyggnader och arbetarbostäder, bland annat en kvarn vid Arån från slutet av 1800-talet (Länsstyrelsen Gotlands län 2012). Kvarnen ersatte en tidigare kvarnbyggnad från 1600-talets mitt och vid kvarnen fanns ett av Gotlands första vattenkraftverk. Sydost om Falholmen ligger en hamn som användes för utskeppning under kalkindustrin. Det finns tydliga spår av den tidigare kajen och en, till stora delar raserad, lastbrygga där kalket skeppades ut. Lastbryggan var cirka 100 meter lång och ett starkt element i landskapsbilden. Vid hamnen fanns även stora stålkonstruktioner som tydligt kontrasterade i landskapet (se figur 23).

Fig. 23. Den cirka 100 meter långa lastbryggan vid den gamla hamnen var ett tydligt element i landskapsbilden med sin kontrasterande riktning. Även stålkonstruktionerna var påtagliga objekt i landskapet.

Foto: Lastbryggan vid Ahr 1977. Okänd fotograf, Radhe (2014, s. 4).

Fig. 24. Spår av den raserade lastbryggan vid hamnen idag vittnar om den forna kalkindustrin.

Intill den gamla hamnen finns Ahrs fiskeläge med anor från 1600-talet, då det tillhörde ett av Gotlands allra största fiskelägen (Länsstyrelsen Gotlands län 2012). Fiskeläget har kulturhistoriska värden (Region Gotland 2013) och består idag av nio röda bodar i trä och sex mindre bryggor som är privatägda och sköts om av Ahrs fiskeförening. Historiskt tillhörde bodarna gårdar i Fleringe socken och fisket var en viktig inkomst. Även under mitten på 1900-talet fanns människor i området som hade fiske som huvudnäring (Länsstyrelsen Gotlands län 2012).

Fig. 25. Ahrs fiskeläge har legat skyddad i en vik sydväst om den gamla hamnen sedan 1600-talet. De röda fiskebodarna berättar om områdets historia och är viktiga för platsens karaktär.

Blå lagunen är som populär badplats den främsta målpunkten i området, men befintliga rastplatser vid Bästeträsk och gamla hamnen i Ar kan också antas locka besökare. Idag vistas majoriteten av besökare i området under sommartid (Region Gotland 2024) och det går att anta att det under årets övriga månader främst är lokalbefolkningen som nyttjar platsen för rekreativa ändamål, vilket flertalet mindre stigar vittnar om.

LANDSKAPETS ESTETISKA OCH PERCEPTUELLA FAKTORER

Det flacka landskapet kring Ar upplevs storskaligt, där havet, Bästeträsk och de två kalkbrotten är karaktärsskapande landskapselement. Vid Bästeträsk finns långa siktlinjer över sjön, vilket tillsammans med omgärdande tallskog bidrar till en rymd som präglar upplevelsen. Sjön är dock till stora delar subtil i landskapsbilden, vilket främst beror på det flacka landskapet men också att den omges av skogsområden. Upplevelsen av sjöns storskalighet är främst tillgänglig vid den befintliga parkeringen och rastplatsen vid sjöns nordvästra sida samt från en kortare del av väg 690 vid sjöns norra ände. Även om det finns mindre vägar och stigar som leder mot Bästeträsk, exempelvis vid Arbrottet, saknas tydliga målpunkter och rörelsestråk, vilket begränsar tillgängligheten till och upplevelsen av sjön. Det finns en potential att anlägga infrastruktur kring sjön som i större utsträckning tillgängliggör upplevelsen av dess storskaliga karaktär. Detta skulle dessutom kunna bidra till att skapa målpunkter och visuella kopplingar mellan olika platser över sjön.

Fig. 26. Långa utblickar vid Bästeträsk medför en potential att skapa visuella kopplingar mellan platser vid olika delar av sjön.

Även om Ar är ett bebyggt samhälle upplevs landskapet storskaligt. Öppna alvarmarker, i kombination med en mestadels horisontell landskapsform medför långa siktlinjer och få platser med tydlig avgränsning. Glesa och mestadels lågväxande träd och buskar bidrar

inte med någon avsevärd rumslig definition vilket framhäver upplevelsen av landskapet som öppet och storskaligt. Vid den gamla hamnen bidrar spåren av den tidigare kajen och lastbryggan till en karghet som också förstärker storskaligheten. Havet är närvarande i landskapet kring Ar och förstärker upplevelsen av den flacka och storskaliga karaktären. Precis som vid Bästeträsk finns möjlighet att dra nytta av långa siktlinjer längs kusten, för att skapa visuella kopplingar mellan olika platser och för att tydliggöra upplevelsen av landskapets karaktär och samtidigt skapa landmärken som bidrar med orienterbarhet.

Fig. 27-28. Storskaligheten i landskapet är karaktärsskapande och tydliggörs inte minst vid Bästeträsk och havet.

Trots storskaligheten präglas landskapet också till stor del av en rumslig variation, där mosaiken av naturtyper skapar en naturlig dynamik mellan öppenhet och slutenhet. Variationen är karaktärsskapande för området och rumsbildningar som bildas när öppna alvarmarker, hållmarker och våtmarker avlöser tallskog bidrar med både orienterbarhet och en variation i rörelsen genom landskapet. Även de två kalkbrotten bidrar till den

rumsliga variationen. De upplevs som sår i landskapet och är tydliga kontraster mellan det människopåverkade och naturmiljön. Dessutom bidrar de med rumslig definition och variation. Trots att de är delvis dolda i landskapet är kalkbrotten landmärken och bidrar med orienterbarhet. De har viktig en funktion som historieberättare om den kalkindustri som präglat Ar och dess omgivningar och besitter samtidigt såväl estetiska som rumsliga upplevelsevärden.

Fig. 29-34. Fotokollage som visar den rumsliga variationen i landskapet.

LANDSKAPETS SAMMANFATTADE KARAKTÄR

Utifrån analysen av landskapets naturliga, sociala och kulturella samt estetiska och perceptuella faktorer, sammanfattades de framträdande landskapskaraktärerna i norra delen av Bästeträsk nationalpark till:

- Flackt och storskaligt
- Rumslig variation
- Människans historiska spår

Flackt och storskaligt sammanfattar landskapets form, topografi och öppna karaktär, vilket präglar hur det upplevs. Rumslig variation beskriver landskapets variation mellan öppet och slutet som beror av både naturliga faktorer och mänsklig påverkan och som till viss del kontrasterar mot de flacka och storskaliga delarna. Människans historiska spår handlar om hur människan, i synnerhet genom kalkindustrin och fiskeläget, tydligt präglat landskapet i kontrast mot de mer orörda naturmiljöerna på ett påtagligt och karaktärsskapande sätt.

De analyserade karaktärerna var en utgångspunkt för hur entréområdet skulle utformas, i sin helhet såväl som i detaljer, och var styrande för vilka val som gjordes för att karaktären skulle framhävas på ett tydligt sätt.

FLACKT OCH STORSKALIGT

RUMSLIG VARIATION

MÄNNISKANS HISTORISKA SPÅR

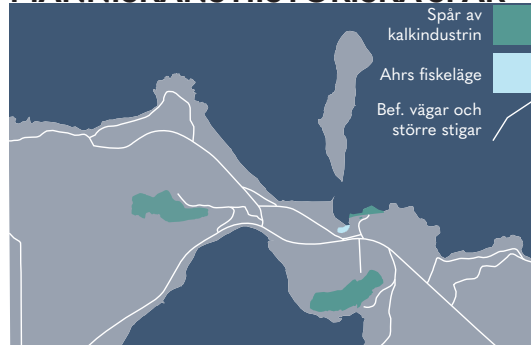

Fig. 35-37. Analyskartor som illustrerar den sammanfattande karaktären i landskapet i norra delen av Bästeträsk nationalpark.

Bearbetade fastighetskartor © Lantmäteriet 2025.

GESTALTNINGSFÖRSLAG FÖR ENTRÉOMRÅDET

I detta avsnitt beskrivs kortfattat gestaltungsförslaget för entréområdet i norra delen av Bästeträsk nationalpark. Förslaget består av en storskalig landskapsgestaltning kring de tre planerade entréplatserna, varav två av de tre entréplatserna, vid gamla hamnen i Ar respektive vid Bästeträsk, även utformas närmare. I följande kapitel beskrivs förslaget utifrån dess huvudsakliga beståndsdelar – entréer, visuella kopplingar, rörelse i landskapet respektive utsiktstorn och rastplatser.

ENTRÉER

Entréplatserna vid Ar gamla hamn respektive Bästeträsk är i dagsläget provisoriska ytor för parkering och innehåller enstaka grupper av bänkbord. Vid båda entréplatserna upplevdes parkeringsytorna störa upplevelsen av platsens karaktär och blockerade till viss del viktiga siktlinjer. Samtidigt är parkering nödvändigt eftersom det går att anta att majoriteten av nationalparkens besökare kommer nå området med bil. Därför flyttades parkeringsytorna och placerades mer dolt, för att således minska upplevelsen av dem i landskapsbilden. Vid entréerna utformas tillägg såsom informationsskyltar och vägvisare av cortenstål som knyter an till de stålkonstruktioner som användes under kalkindustrin vilket framhäver upplevelsen av människans historiska spår i landskapet. Vidare återspeglas industrin även av stegstenar ner i vattnet av skurna kalkstenshällar, vilka kontrasterar mot den naturliga förekomsten av kalksten i området. Vid entré Ar gamla hamn är utformningen till stor del influerad av platsens historiska funktion som hamn under industrieran. Både kajen och lastbryggan restaureras och utformningen knyter därmed an till platsens historia, samtidigt som det tydliggör människans historiska spår i och påverkan på landskapet.

Fig. 38. Utformningen vid entré Ar g:a hamn knyter an till landskapets industrihistoria. Även detaljer av stål knyter an och kontrasterar med sin materialitet i landskapet.

VISUELLA KOPPLINGAR

Landskapet är till stora delar flackt och upplevs storskaligt, vilket bidrar till att det finns långa siktlinjer och utblickar, inte minst vid entréplatserna som ligger intill just havet respektive Bästeträsk. Den flacka och storskaliga karaktären framhävs genom att nyttja de långa siktlinjerna och visuella kopplingar skapas till andra viktiga platser i entréområdet. Från entréerna finns visuella kopplingar till nya utsiktstorn och rastplatser, som med kontrasterande formspråk och materialitet blir landmärken som tydliggör människans spår i landskapet. Förutom att de visuella kopplingarna framhäver upplevelsen av det flacka och storskaliga landskapet väcker det även intresse att ta sig vidare i nationalparken.

RÖRELSE I LANDSKAPET

Landskapet är till stora delar flackt och upplevs storskaligt, vilket bidrar till att det finns långa siktlinjer och utblickar, inte minst vid entréplatserna som ligger intill just havet respektive Bästeträsk. Den flacka och storskaliga karaktären framhävs genom att nyttja de långa siktlinjerna och visuella kopplingar skapas till andra viktiga platser i entréområdet. Från entréerna finns visuella kopplingar till nya utsiktstorn och rastplatser, som med

kontrasterande formspråk och materialitet blir landmärken och tydliggör människans spår i landskapet. Förutom att de visuella kopplingarna framhäver upplevelsen av det flacka och storskaliga landskapet väcker det även intresse att ta sig vidare i nationalparken.

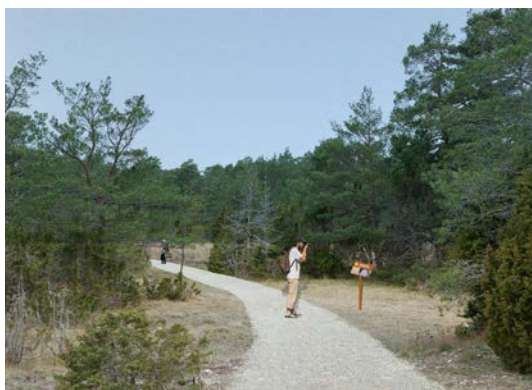

Fig. 39. Rörelsen genom landskapet tydliggör den rumsligt varierade karaktären. Längs stigarna finns även informationsskyltar som berättar om nationalparken.

UTSIKTSTORN OCH RASTPLATSER

Stigarna passerar entréområdets två utsiktstorn, där nationalparkens besökare ges möjligheten att överblicka landskapet från ovan. Tornen är placerade där de skapar visuella kopplingar till entréplatserna vid Ar gamla hamn respektive Bästeträsk, genom siktlinjer som framhäver landskapets flacka och storskaliga karaktär. Tornens utformning är inspirerad av de stålkonstruktioner som användes under kalkindustrin och består även av inslag av rött trä som knyter an till de identitetsskapande röda fiskebodarna vid Ahrs fiskeläge. Således påminner tornen om områdets historia och genom kontrasterande material, form och färg bryter de av mot naturmiljön och blir nya landmärken som framhäver upplevelsen av människans spår i landskapet.

Stigarna leder även fram till fyra rastplatser som består av väderskydd i en röd rektangulär träkonstruktion, som anspelar på fiskebodarna i Ahrs fiskeläge och framhäver därmed upplevelsen av människans historiska spår.

Rastplatserna är placerade på platser där de ramar in vyer som framhäver upplevelsen av landskapets karaktärsdrag, exempelvis genom utblickar över det storskaliga landskapet respektive över ett av kalkbrotten som är spår från områdets industrihistoria. Den inramande utformningen är ett sätt att fånga uppmärksamhet och tydliggöra utblickar, men möjliggör också att besökare kan träda in i väderskyddet, varifrån landskapet öppnar upp sig och upplevs särskilt storskaligt i jämförelse med den förhållandevis småskaliga byggnaden. I väderskydden finns även sittbänkar vars grund är av kalkstensblock, vilket likt stegstenarna knyter an till den tidigare industrin och kontrasterar samtidigt mot den naturliga förekomsten av kalksten i området.

Fig. 40. Utsiktstornens utformning knyter an till människans historiska spår i landskapet.

Fig. 41. Rastplatsen vid Blå lagunen ramar in kalkbrottet vilket förstärker upplevelsen av människans kontrasterande påverkan på landskapet.

DISKUSSION

I följande avsnitt diskuteras resultatet utifrån den problemrymd som beskrivits i bakgrunden. Inledningsvis redogörs för hur gestaltungsförslaget framhäver landskapets karaktär och dilemmat mellan arkitektur och natur. Därefter diskuteras valet av metod för landskapsanalysen utifrån dess för- och nackdelar.

ATT FRAMHÄVA EN PLATS KARAKTÄR

I detta arbete har syftet varit att lyfta fram landskapets karaktär i utformningen av entréområdet i norra delen av Bästeträsk nationalpark. En utgångspunkt i arbetet har varit en av Naturvårdsverkets riktlinjer för utformning av entréer i nationalparker som betonar vikten av att framhäva den unika platsens natur- och landskapskaraktär (Naturvårdsverket 2015a) och den utmaning som finns i otydligheten med vad som menas med karaktär och hur den bör framhävas. I flera fall lyckas utformningen av naturumbyggnader bidra med identitetsskapande värden som representerar platsens karaktär, genom att utformningen knyter an till eller inspireras av platsens natur-, kultur- eller historiska värden. Däremot finns inte naturum i samtliga nationalparker och är dessutom bundna till en specifik plats och genomsyrar därmed inte hela naturmiljön. Därför finns ett behov att bidra med motsvarande värden även genom utformning av entréplatser och andra anläggningar i landskapet.

Arbetet har utforskat ett tillvägagångssätt för att förstärka upplevelsen av landskapets karaktär, genom att analysera landskapet utifrån de faktorer som bidrar till karaktären och därefter låta de vara styrande för utformningen. Karaktären återspeglas dels i de byggda elementen och gestaltade tilläggen, dels genom att dra nytta av landskapets kvaliteter för att styra rörelsen och upplevelsen på ett sätt som framhäver dess karaktärsdrag. I gestaltungsförslaget är upplevelsen av landskapets karaktär inte begränsad till enbart parkens entréplatser, utan är något som

genomsyrar hela området. Även om det är viktigt att det första mötet med en nationalpark, vilket oftast är vid dess entréer, präglas av den unika parkens särskilda karaktär tror jag att det finns ett värde att den upplevelsen inte endast begränsas till en plats, likt med naturum. På så vis präglas kan upplevelsen, till större del, präglas av de karaktärsdrag som gör platsen unik.

ARKITEKTUR I NATUR

Gestaltning i skyddade naturmiljöer är inget nytt fenomen, utan en förutsättning för att tillgängliggöra dem som attraktioner för besökare (McCool 2009). De flesta av landets nationalparker är försedda med mottagande entréer och annan infrastruktur som underlättar naturupplevelsen. Däremot är förhållandet mellan arkitektur och natur inte okomplicerat. Att genom bygga element kontrastera mot naturen och landskapet genom naturfrämmande material, färger, former och riktningar är inte helt självklart i en skyddad naturmiljö och kan upplevas både påträngande och ovarsamt. Samtidigt kan det vara nödvändigt för att framhäva platsens karaktär, genom att låta kontrasten av det människopåverkade tydliggöra upplevelsen av den omgivande naturmiljön. Längs de norska turistvägarna är det ofta fallet, att arkitektur både kontrasterar och harmoniserar med natur- och landskapsvärdena på ett sätt som tydliggör och förhöjer upplevelsen av dem. I flera fall är tilläggen ambitiösa och påkostade, vilket dock kan förklaras med att de ingår i en nationell satsning och ambition för att skapa besöksmål och attraktioner längs vägarna. Det hade varit intressant om en motsvarande satsning

hade gjorts för de svenska nationalparkerna, vilket hade kunnat bidra till tydligare upplevelser av de respektive parkernas natur- och landskapskaraktär. Med ökad kunskap om vikten av vistelse i grönområden och naturmiljöer samt ett större intresse för de svenska naturområdena finns en potential att cementera landets nationalparker som framstående destinationer för såväl rekreation som informations- och kunskapsspridning om landets mest utmärkande landskap och naturmiljöer.

ATT ANALYSERA KARAKTÄR

Det är svårt att sätta fingret på vad det egentligen bidrar till karaktär. I detta arbete användes Landscape Character Assessment (LCA) och dess utgångspunkt i naturliga, sociala och kulturella samt estetiska och perceptuella faktorer både för att definiera vad landskapskaraktär innebär och för att beskriva karaktären i landskapet kring Bästeträsk. Eftersom LCA innefattar många relevanta aspekter gav den en helhetsförståelse av vad som var unikt med landskapet. Däremot upplevde jag att den var något omfattande vilket var en anledning till att den inspirerade snarare än styrde analysen. Just det är också en styrka med metoden, att den går att anpassa efter behov och situation. En nackdel kan anses vara att LCA är drygt 20 år gammal och att det, i takt med den samhälleliga utvecklingen, finns anledning att använda mer aktualiserade metoder. Samtidigt går det att argumentera för att LCA är tillräckligt heltäckande och flexibel att den alltså är relevant. En annan styrka med LCA är det faktum att den inte endast är ett verktyg för att analysera karaktär, utan även för att beskriva den geografiskt, vilket kan underlätta beslut kring hur ett område ska planeras och utformas.

Även om LCA bidrar med en helhetsförståelse för hur landskapet ser ut, uppfattas och upplevs som det gör, finns ett dilemma med att de upplevelsevärden som bidrar till de estetiska och perceptuella faktorerna är baserade på subjektivitet. Eftersom den europeiska landskapskonventionen definierar landskap

som "Ett område sådant som det uppfattas av människor [...]." (Council of Europe 2000) finns en problematik i att enskilda personers upplevelser är styrande för analysen. Ett mer objektivt tillvägagångssätt kan vara att inkludera fler människors upplevelse av landskapet, såväl yrkesverksamma med olika bakgrund som civila med en relation till platsen. Samtidigt går det att diskutera huruvida det över huvud taget finns objektiva värden i landskapet och om en analys som utgår från LCA ska kunna styra planering och utformning av en plats (Butler 2016). Även om LCA bidrar till att identifiera karaktärer och kvaliteter i landskapet finns därmed skäl att snarare betrakta det som ett underlag för diskussion och för att stärka den demokratiska inkluderingen i planeringsprocesser.

REFERENSLISTA

- Architizer (2018). National Tourist Route Trollstigen by Reiulf Ramstad Arkitekter. Architizer. <https://architizer.com/projects/national-tourist-route-trollstigen/> [2025-05-08]
- Butler, A. (2016). Dynamics of integrating landscape values in landscape character assessment: the hidden dominance of the objective outsider. *Landscape Research*, 41 (2), 239–252. <https://doi.org/10.1080/01426397.2015.1135315>
- Carlsson, D. (2023). Kulturvärdesinventering Bästeträsk- Ar, inför nationalparksinrättning.
- Carr, E. (1998). *Wilderness by design: landscape architecture and the National Park Service*. University of Nebraska Press.
- Casais, N. (2023). References in Architecture: Inspiration Seminar. I: Volf, M. (red.) *Didaktisk Laboratorium*. (DIDAKTISK LABORATORIUM). Arkitektskolen Aarhus. 20–25.
- Council of Europe (2000). Europeisk landskapskonvention. Council of Europe. <https://rm.coe.int/16802f3fbe> [2025-05-05]
- Folkhälsomyndigheten (2024). Friluftsvanor i befolkningen. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/friluftsliv/friluftsvanor-i-befolkningen/> [2025-05-05]
- Fälton, E. (2023). Descendants of the modernist museum: tracing the musealisation of Swedish national parks. *Visual Studies*, 38 (1), 81–100. <https://doi.org/10.1080/1472586X.2021.1884501>
- Johansson, K. & Lundahl, J. (2017). Förstudie nationalpark Bästeträsk. Naturvårdsverket.
- Krupinska, J. (2016). Att skapa det tänkta : en bok för arkitekturintresserade. Studentlitteratur.
- Lantmäteriet (u.å.). Historiska kartor. <https://historiskakartor.lantmateriet.se/hk/detailed> [2025-05-20]
- Lauri, T., Isitt, M. & Caldenby, C. (2013). *Sveriges naturum*. Arkitektur.
- Länsstyrelsen Gotlands län (2001). Bildande av naturreservatet Bästeträsk, Fleringe socken, Gotlands kommun. <https://www.lansstyrelsen.se/download/18.4450a1b01677dda1bf77b4a/1545125500528/B%C3%A4stetr%C3%A4sk.pdf>
- Länsstyrelsen Gotlands län (2012). Ett projekt med många bottnar: Ar-projektet - Möjligheter och svårigheter vid utveckling av ett naturreservat. <https://www.lansstyrelsen.se/download/18.1b1d393819324610c374c3b3/1732523322545/Ett%20projekt%20med%20m%C3%A5nga%20bottnar.pdf>
- Länsstyrelsen Gotlands län (2024a). Bästeträsks nationalpark. ArcGIS StoryMaps. <https://storymapsdev.arcgis.com/arcgis/apps/storymaps/stories/cbd94c03b2c3427cb925f14e44ad4a52> [2025-01-21]
- Länsstyrelsen Gotlands län (2024b). Planer för entréer och service vid Gotlands nya nationalpark. [text]. <https://www.lansstyrelsen.se/gotland/om-oss/nyheter-och-press/nyheter---gotland/2024-12-13-planer-for-entreeer-och-service-vid-gotlands-nya-nationalpark.html> [2025-01-29]
- Länsstyrelsen Västra Götaland, Naturvårdsverket, Strömstads kommun & Sveriges Arkitekter (2006). Inbjuden arkitekt-/formgivningstävling om Naturum vid Kosterundet - Juryns utlåtande
- Länsstyrelsen Östergötland, Naturvårdsverket & Sveriges Arkitekter (2007). Naturum Tåkern Ödeshögs kommun - Juryutlåtande inbjuden arkitekttävling
- Löfgren, R. (2008). Nationalparksplan för Sverige: långsiktig plan. Naturvårdsverket. <https://www.naturvardsverket.se/4ac313/globalassets/media/publikationer-pdf/1200/978-91-620-1269-4.pdf>
- McCool, S.F. (2009). Constructing partnerships for protected area tourism planning in an era of change and messiness. *Journal of Sustainable Tourism*, 17 (2), 133–148. <https://doi.org/10.1080/09669580802495733>
- Nasjonale turistveger (u.å.). The architecture. Nasjonale turistveger. <https://www.nasjonale turistveger.no/en/our-designers2/the-architecture/> [2025-03-03]

Naturvårdsverket (2004). Värna, vårda, visa: ett program för bättre förvaltning och nyttjande av naturskyddade områden 2005-2015. 3., rev. uppl. Naturvårdsverket.

Naturvårdsverket (2015a). Riktlinjer för entréer till Sveriges nationalparker: reviderad version. Naturvårdsverket.

Naturvårdsverket (2015b). Riktlinjer för naturum. Naturvårdsverket.

Naturvårdsverket (2017). Skötselplan för Tivedens nationalpark. Naturvårdsverket.

Naturvårdsverket (2024a). Förslag till nationalpark på norra Gotland med kartbilagor. Naturvårdsverket. <https://www.naturvardsverket.se/494ef6/globalassets/om-oss/remisser/bastetrask-skrivelse--forslag-nationalpark-kartbilagor.pdf>

Naturvårdsverket (2024b). Nationalparker. <https://www.naturvardsverket.se/amnesomraden/skyddad-natur/olika-former-av-naturskydd/nationalparker/> [2025-01-21]

Naturvårdsverket (2025a). Föreskrifter om Bästeträsk nationalpark. <https://www.naturvardsverket.se/490a0a/contentassets/9151ac891e0c43429107b61045ee11b0/bilaga-1--forslag-foreskrifter-om-bastetrasks-nationalpark.pdf> [2025-05-11]

Naturvårdsverket (2025b). Skötselplan för Bästeträsk nationalpark (remiss)

Naturvårdsverket (2025c). Skötselplan för Bästeträsk nationalpark (remiss). <https://www.naturvardsverket.se/490a0a/contentassets/9151ac891e0c43429107b61045ee11b0/bilaga-2-forslag-skotselplan-bastetrasks-nationalpark-lagupplöst-web.pdf> [2025-05-11]

Naturvårdsverket (u.å.). Nya och utvidgade nationalparker. <https://www.naturvardsverket.se/amnesomraden/skyddad-natur/sa-bildas-skyddade-omraden/nya-och-utvidgade-nationalparker/> [2025-03-03]

Norske landskapsarkitekters forening (u.å.). Landskapsarkitekturprisen 2017 til Landskapsfabrikken AS for Kleivodden. <https://landskapsarkitektur.no/aktuelt/forside-aktuelt/2007-2018/2017/landskapsarkitekturprisen-2017-til-landskapsfabrikken-as-for-kleivodden> [2025-05-08]

Pushak arkitekter (u.å.). Rasteplass Storberget. <https://www.pushak.no/rasteplass-storberget> [2025-05-08]

Radhe, B. (2014). Med slägga, spett och borrh: hundra år av gotländsk stenindustri. Gotlands museum: Fornsalens förlag.

Regeringen (1998). Framtidsformer - Handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design. 1997/98:117. <https://www.regeringen.se/contentassets/5a2e4b3be7664587b5fde72211f2c707/framtidsformer--handlingsprogram-for-arkitektur-formgivning-och-design/>

Regeringen (2001). En samlad naturvårdspolitik. 2001/02:173

Region Gotland (2013). RIKTLINJER FÖR FISKELÄGEN. <https://dokument.gotland.se/IntegrationService.svc/doc/content/19281> [2025-05-07]

Region Gotland (2024). Regional besöksnäringstrategi för Gotland mot 2030. <https://sammantraden.gotland.se/welcome-sv/namnder-styrelser/regionstyrelsen/2024-09-05-regionstyrelsen/agenda/arbetsdok-regional-besoksnaringsstrategi-for-gotland-mot-2030-reviderad-efter-regu-240815pdf?downloadMode=open> [2025-05-07]

SCB & Naturvårdsverket (2021). Skyddad natur. [2025-01-28]

Stiftelsen Läckö Slott (u.å.). Naturum Vänerskärgården | Upptäck Vänerens natur. <https://www.lackoslott.se/naturum/> [2025-06-02]

Sveriges nationalparker (u.å.). Varför behövs nationalparker? <https://www.sverigesnationalparker.se/om-sveriges-nationalparker/varfor-behovs-nationalparker/> [2025-01-28]

Swanwick, C. (2002). Landscape Character Assessment: Guidance for England and Scotland. The Countryside Agency and Scottish Natural Heritage. <https://digital.nls.uk/pubs/e-monographs/2020/216649977.23.pdf>

Tyresö kommun & Sveriges Arkitekter (2019). Jurytlåtande projekttävling om entréer till Alby och en nordlig entré till Tyresta. https://s3-eu-north-1.amazonaws.com/arkitektse/wpmf/uploads/2024/09/Juryutlatande_Alby_Tyresta.pdf

Visit Sweden (2016). Hållbar naturturism och ekoturism på landsbygden: Förstudie Naturturismprogram september 2016

White, M.P., Alcock, I., Grellier, J., Wheeler, B.W., Hartig, T., Warber, S.L., Bone, A., Depledge, M.H. & Fleming, L.E. (2019). Spending at least 120 minutes a week in nature is associated with good health and wellbeing. *Scientific Reports*, 9 (1), 7730. <https://doi.org/10.1038/s41598-019-44097-3>

PUBLICERING OCH ARKIVERING

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU kan publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver i sådana fall godkänna publiceringen. I samband med att du godkänner publicering kommer SLU även att behandla dina personuppgifter (namn) för att göra arbetet sökbart på internet. Du kan närsomhelst återkalla ditt godkännande genom att kontakta biblioteket.

Även om du väljer att inte publicera arbetet eller återkallar ditt godkännande så kommer det arkiveras digitalt enligt arkivlagstiftningen.

Du hittar länkar till SLU:s publiceringsavtal och SLU:s behandling av personuppgifter och dina rättigheter på den här sidan:

- <https://libanswers.slu.se/sv/faq/228316>

☒ JA, jag, Daniel Nordström har läst och godkänner avtalet för publicering samt den personuppgiftsbehandling som sker i samband med detta

☐ NEJ, jag ger inte min tillåtelse till att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.

Entréområde Ar

Gestaltningförslag för att framhäva landskapets karaktär i norra delen av Båstetråks nationalpark

BÅSTETRÅSKS NATIONALPARK

Båstetråks nationalpark på norra Gotland är en av två nationalparker som planeras bildas de kommande åren. Parken är belågen kring Gotlands största sjö, Båstetråsk, cirka fem mil nordost om öns huvudort Visby. Inför bildandet av nationalparken har Länsstyrelsen lokaliserat tio föreslagna entréplatser, de flesta i anslutning till de större vägar som passerar genom eller angränsar till parken. Det valda arbetsområdet ligger kring samhället Ar norr om Båstetråsk i den norra delen av nationalparken. Området är cirka fyra kilometer långt och tre kilometer brett och innefattar en del av Båstetråsk samt de två kalkbrotten Blå lagunen respektive Arbrottet. I arbetsområdet finns tre av nationalparkens tio entréplatser och det finns en ambition hos Länsstyrelsen att skapa ett sammanhållet entréområde som ansluter dem till varandra. De respektive entréplatserna är belågna vid den gamla hamnen i Ar, intill Båstetråks nordvästra kant respektive vid Blå lagunen.

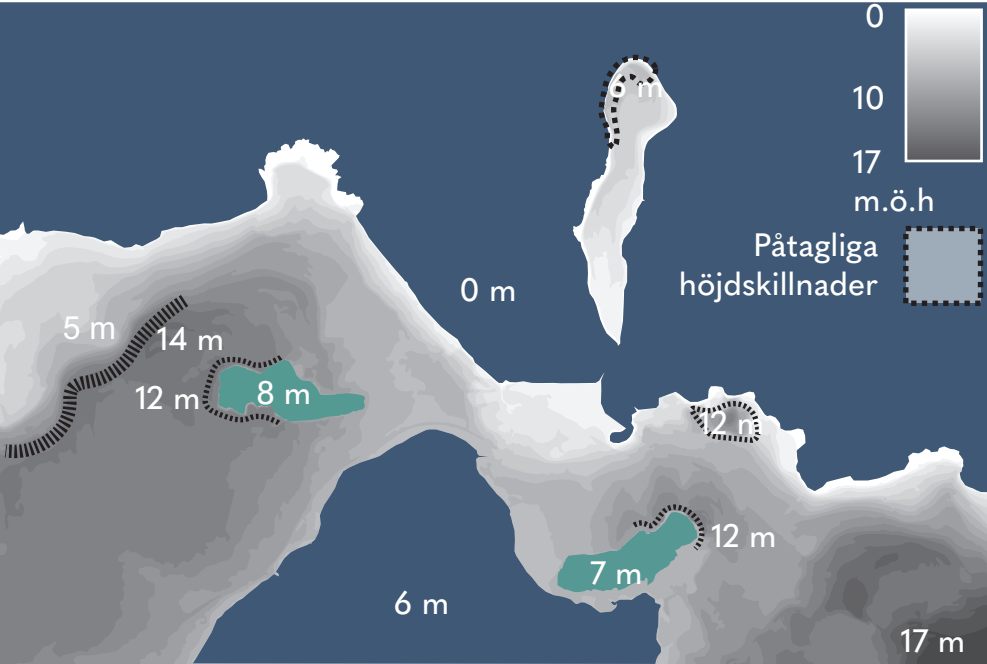
LANDSKAPSANALYS

Gestaltningförslaget syftar till att framhäva upplevelsen av landskapets karaktär i norra delen av nationalparken. För att finna karaktären gjordes därför en landskapsanalys, som inspirerades av den brittiska metoden *Landscape Character Assessment*. Där definieras landskapskaraktär till naturliga, sociala och kulturella respektive estetiska och perceptuella faktorer. Kortfattat beskrivs karaktären bero av landskapets naturliga förutsättningar, människans användning av och påverkan på landskapet samt upplevelsen av landskapet. Kartan nedan visar en översikt över arbetsområdet och en sammanfattande indelning av de sammanfattande karaktärerna i landskapet - *flackt och storskaligt*, *rumslig variation* respektive *människans historiska spår*. Den geografiska indelningen är ungefärlig och representerar snarare var de olika karaktärerna är mest framtrådande än att de endast återfinns inom det givna området.

LANDSKAPETS KARAKTÄR

Flackt och storskaligt

Landskapet kring Ar är mestadels flackt och de högst belågna delarna av området befinner sig endast drygt 15 meter över havet. De platser med mest påtaglig höjdskillnad är de två kalkbrotten, där brottens kanter skapar en tydlig kant som uppgår till som mest fem meter. Förutom dessa finns endast enstaka andra platser med tydlig topografisk variation. Havet och Båstetråsk är påtagliga element i landskapsbilden och förstärker upplevelsen av den flacka och storskaliga karaktären. De bidrar till långa utblickar, vilka kan utnyttjas för att skapa visuella kopplingar mellan olika platser. Förutom att det tydliggör karaktären är det även ett sätt att väcka intresse och bidra med orienterbarhet i nationalparken.

Rumslig variation

Den rumsliga variationen i landskapet är påtaglig och det finns en dynamik mellan öppenhet och slutenhet. Variationen korrelerar till stora delar med en variation av naturtyper i området, där tallskogar, alvarmarker, hållmarker och våtmarker avlöser varandra i en mosaikartad struktur. De stora vattenlandskapen i form av Båstetråsk, de två kalkbrotten och havet bidrar också med sin öppna karaktär till den rumsliga variationen. Genom att leda nationalparkens besökare längs områdets olika naturtyper och rumsligheter kan ett av landskapets viktigaste karaktärdrag framhävas, samtidigt som det skapar en spännande rörelseupplevelse i landskapet.

Människans historiska spår

Omgivningarna kring Ar är tydligt präglade av människan, inte minst genom en kalkindustri som bedrevs i området mellan mitten av 1600-talet fram till slutet av 1900-talet. Industriperioden gör sig påmind inte minst genom de två, idag vattenfyllda kalkbrotten som kontrasterar mot naturmiljön. Tidigare fanns en utseppningshamn i Ar, där det idag finns lämningar av en kaj såväl som en lastbrygga. Intill den gamla hamnen finns även ett fiskelåge, också med anor från 1600-talet. Där finns fiskebodar som med sin kontrasterande röda färg är identitetsskapande för området. Människans historiska spår i landskapet är påtagliga och en viktig karaktär som bidrar till att platsen ser ut som den gör.

FÖRSLAGET

Förslaget består av en storskalig utformning av ett sammanhållet entréområde kring de tre entréplatserna Ar g:a hamn, Bästeträsk respektive Blå lagunen i norra delen av nationalparken. Entréplatserna kopplas samman med varandra och andra viktiga målpunkter genom såväl stigar som visuella förbindelser. Nedan följer en beskrivning av de delar som tillsammans skapar entréområdet - entréer, visuella kopplingar, målpunkter respektive stigar, samt hur de bidrar till att framhäva landskapets karaktär i norra delen av Bästeträsks nationalpark.

Entréer

Nationalparkens entréplatser är utgångspunkter för vistelsen i parken och tar emot, väcker intresse och leder vidare. Lokaliseringen av entréplatser utgår från de planer som finns för nationalparken och bedöms vara strategiskt placerade. Vid entréerna flyttas befintliga ytor för parkering till fördel för att framhäva landskapets viktiga karaktärsdrag och inte blockera siktlinjer. Entréerna är försedda med informationsskyltar och

andra detaljer av cortenstål som anspelar på stålkonstruktioner som användes under kalkindustrin och framhäver därmed upplevelsen av människans historiska spår i landskapet. Vid entréerna skapas visuella kopplingar mot målpunkter i nationalparken, vilket både framhäver den flacka och storskaliga karaktären samtidigt som det väcker intresse att ta sig vidare. Från entréplatsera finns dessutom anslutande stigar som leder besökaren vidare i nationalparken.

Visuella kopplingar

Det flacka och storskaliga landskapet är karakteristiskt för norra delen av Bästeträsks nationalpark och innebär att det finns långa siktlinjer. Förutom att visuella kopplingar mellan platser långt från varandra framhäver upplevelsen av landskapets flacka och storskaliga karaktär, väcker det även intresse att upptäcka och ta sig till nationalparkens olika delar. Långa siktlinjer är inte minst tydligt vid de olika vattenlandskapen - Bästeträsk, kalkbrotten och havet, men återfinns även i det öppna landskapet vid Ar. Vid entréplatserna tydliggörs viktiga siktlinjer i landskapet genom

att nya träd och buskar planteras i dungar som ramar in vyer.

Målpunkter

På väl valda ställen placeras målpunkter i landskapet. De mest utmärkande är de två utsiktstornen, på Hälludden vid havet norr om Blå lagunen respektive intill Bästeträsks nordöstra sida. De är placerade så de syns och väcker intresse från entréerna vid Ar g:a hamn och Bästeträsk, och är tydliga landmärken i landskapet. Tornen består av stål och utformningen inspireras av och knyter an till de konstruktioner som användes under kalkindustrin. De består även av plattformar av rött trä som för tankarna till fiskebodarna vid Ahrs fiskeläge. Tornen tar avstamp i områdets historiska värden och framhäver upplevelsen av människans historiska spår i landskapet. De medför även nya attraktionsvärden i form av möjligheten att överblicka landskapet, vilket tydliggör den flacka och storskaliga karaktären. Utöver tornen finns fyra rastplatser som består av en rektangulär konstruktion av rött trä, vilket knyter an till fiskeläget. Rastplatserna placeras där de ramar in utblickar som framhäver landskapets storskalighet.

Placeringen utgår även delvis från de platser där det finns en topografisk variation, vilket möjliggör att överblicka landskapet och förstärker upplevelsen av den storskaliga karaktären.

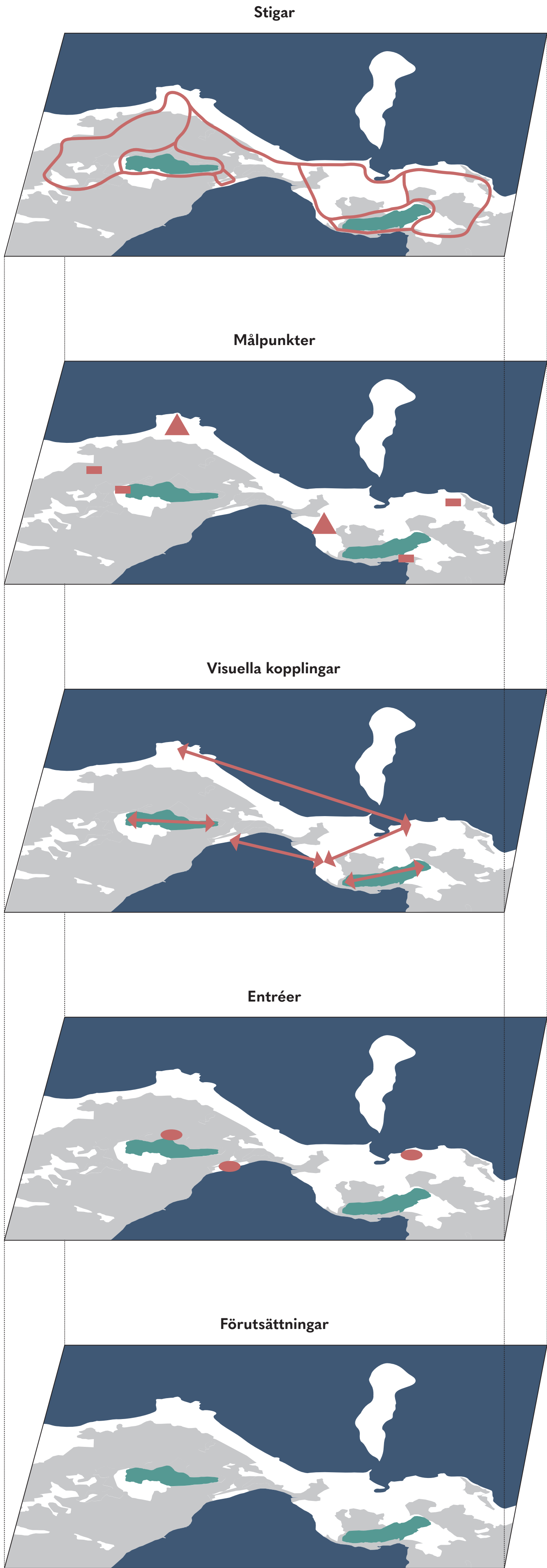
Stigar

Stigarna i nationalparken är viktiga för att entréområdet ska upplevas sammanhängande och kopplar an de tre entréplatserna med varandra. Samtidigt är de viktiga för rörelsen i landskapet, där viktiga karaktärer framhävs och tydliggörs. Stigarna leder besökaren genom områden som präglas av en rumslig variation med ömsom talldominerade skogsområden, ömsom öppna delar av alvarmarker, hållmarker och våtmarker. Bästeträsk, de två kalkbrotten och havet tydliggör än mer den rumsliga variationen mellan öppet och slutet och är karaktärsskapande element i landskapet. Längs stigarna finns även utblickar och siktlinjer som framhäver upplevelsen av landskapets storskaliga karaktär. Stigarna passerar och leder även fram till de målpunkter i form av utsiktstorn och rastplatser som finns i entréområdet.

Illustrationsplan 1.7 000/A1

Förslagets lager

ENTRÉ AR G:A HAMN

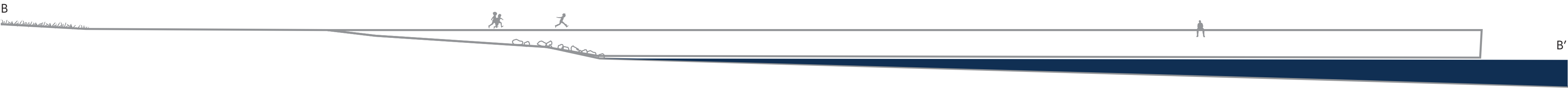
Entréplatsen ligger vid det gamla hamnområdet i Ar, vilket till stor del präglar utformningen. Den tidigare kajen, som idag är en grusad parkeringsyta, rustas upp med betong som gjuts med stålfogar. Vid kajens östra kant fanns under industritiden en cirka 100 meter lång och fem meter bred lastbrygga som gick ut som en pir i vattnet. Likt kajen restaureras även lastbryggan och utformas med ett ytsikt av trä, enligt dess tidigare utförande. Lastbryggan medför ett spännande sätt att uppleva landskapet genom att komma ut från land, samtidigt som den kontrasterar mot landskapets naturliga riktning.

Vid kajkanten placeras ett räcke av cortenstål. På räcket finns informationsskyltar som berättar om området och vad besökaren kan uppleva i nationalparken. Även vägvisare utformas av stål vilket knyter an till platsens industrihistoria

Den befintliga parkeringen vid tidigare kajen flyttas cirka 200 meter söderut och placeras närmare väg 690. I dagsläget begränsar den delvis tillgängligheten mot vattnet, samtidigt som den upplevs motverka såväl hamnkaraktären som de långa siktlinjerna i landskapet. Genom att flytta parkeringen längre från havet närmar sig även besökaren den gamla hamnen till fots. Vid entréplatsen finns ansettande stigar som leder vidare genom områden som framhäver landskapets flacka och storskaliga samt rumsligt varierade karaktär. De kopplar an till övriga entréer samt målpunkter i form av utsiktstorn och rastplatser.

Ny vegetation av tall och en planteras i mindre dungar intill väg 690. Det avskärmar delvis mot vägen, samtidigt som öppningar mellan dungarna från vägen definierar siktlinjer mot Falholmen och havet.

Sektion B-B' 1.250/A1

Sektion A-A' 1.250/A1

T.v. Väster om kajen läggs stegstenar av kalkstenshållar som går från land ner i och under vattnet. De har samma riktning som lastbryggan men skapar ett mer diskret möte med vattnet. Hällarna samspelar med de naturliga klapperstränderna av kalksten, men dess skurna och tydligt människapåverkade form skapar samtidigt en kontrast mellan bearbetad kalksten och den naturliga förekomst av kalksten som finns på klapperstenstränderna. Stegstenarna utgår från land och leder ner mot havet där de successivt går ner i vattnet och under vattenytan.

T.h. Den tidigare hamnmiljön rustas upp och framhäver människans historiska spår i landskapet. Det är en historiskt viktig plats, vilket uppmärksammas genom materialval och anknytning till platsens tidigare utseende och funktion. Lastbryggan är med sin tydliga riktning ett påtagligt element i landskapsbilden. Den påminner om områdets historia och den kontrasterande riktningen framhäver människans spår i landskapet. Detaljer av cortenstål knyter an till de stålkonstruktioner som användes under kalkindustrin och materialen kontrasterar mot naturmiljön på ett sätt som tydliggör människans påverkan på landskapet.

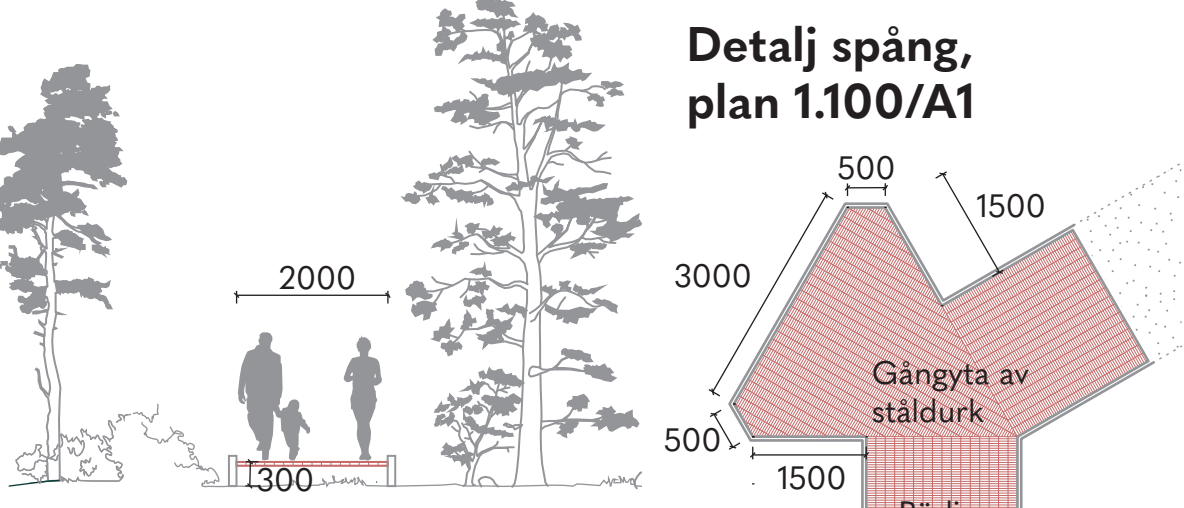
Ungefär 200 meter öster om entréplatsen ligger en rastplats på en kulle som är en av få platser i hela arbetsområdet där det finns en påtaglig höjdskillnad. Därmed är vyerna från kullen storslagna och det går att överblicka entréplatsen vid den gamla hamnen nedanför liksom stora delar av landskapet kring Ar. Det framhäver landskapets storskaliga karaktär. Mot havet är siktlinjerna långa och i väster syns utsiktstornet vid Hälludden. Från rastplatsen finns även utblickar mot Bästeträsk i sydväst och det går att skymta såväl utsiktstornet som entréplatsen på respektive sidor av sjön.

RÖRELSEN I LANDSKAPET

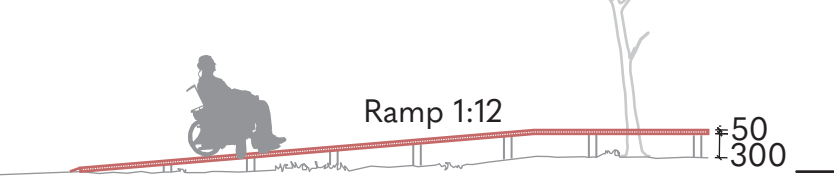
En central del för sammanhållningen i entréområdet är rörelsen i landskapet och mellan entréplatserna. Utformningen av stigar utgår från, förutom entréplatserna, den karaktärsskapande rumsliga variation som präglas av såväl variationen av naturtyper som Bästeträsk, kalkbrotten och havet. Stigarna tydliggör och underlättar rörelsen mellan viktiga platser och besitter även upplevelsevärden i sig. De består i de flesta delar av kalkstenskross men övergår på vissa ställen i spänger av gallerdurk av cortenstål. Båda materialen knyter an till och framhäver områdets industriella förflutna, samtidigt som de bidrar med en kontrast mellan det tydligt människopåverkade och det naturliga. Stigarna leder dels fram till de två utsiktstornen som är tydliga landmärken och målpunkter, dels passerar de ett antal rastplatser som består av väderskydd. Väderskydden är placerade vid karaktärsskapande platser och dess utformning skapar en inramning som framhäver landskapets storskalighet.

Nedan visas mått och principlösningar för då stigarna övergår i spänger. Plandetaljen innehåller principer för ställets utformning vid rikttningsförändring samt breddade plattformar försedda med information och bänkar. Anslutning till mark sker med ramp enligt längdsektionen.

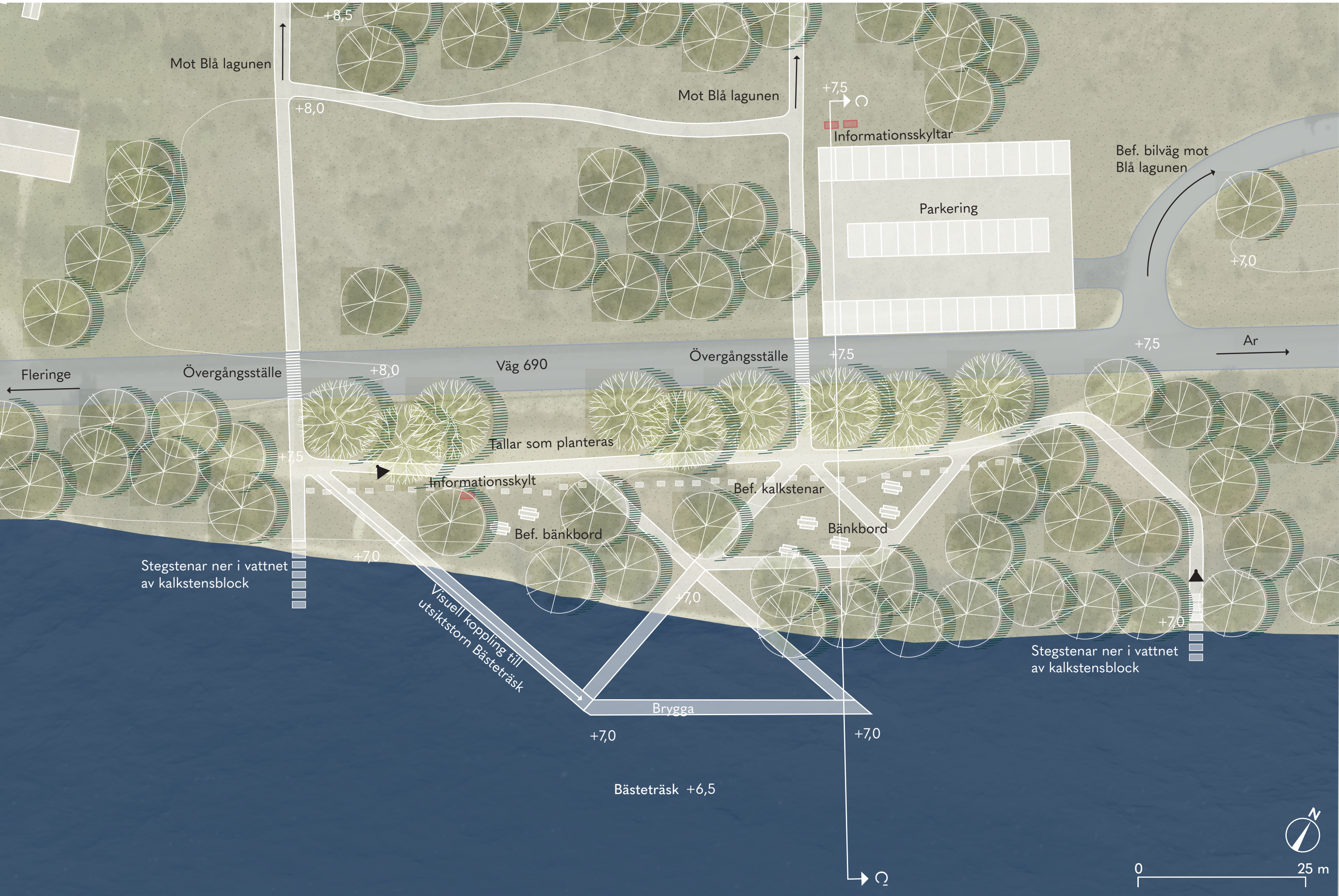
Detalj spång, tvärsektion 1.100/A1

Detalj spång, längdsektion 1.100/A1

Planutsnitt entré Bästeträsk 1.500/A1

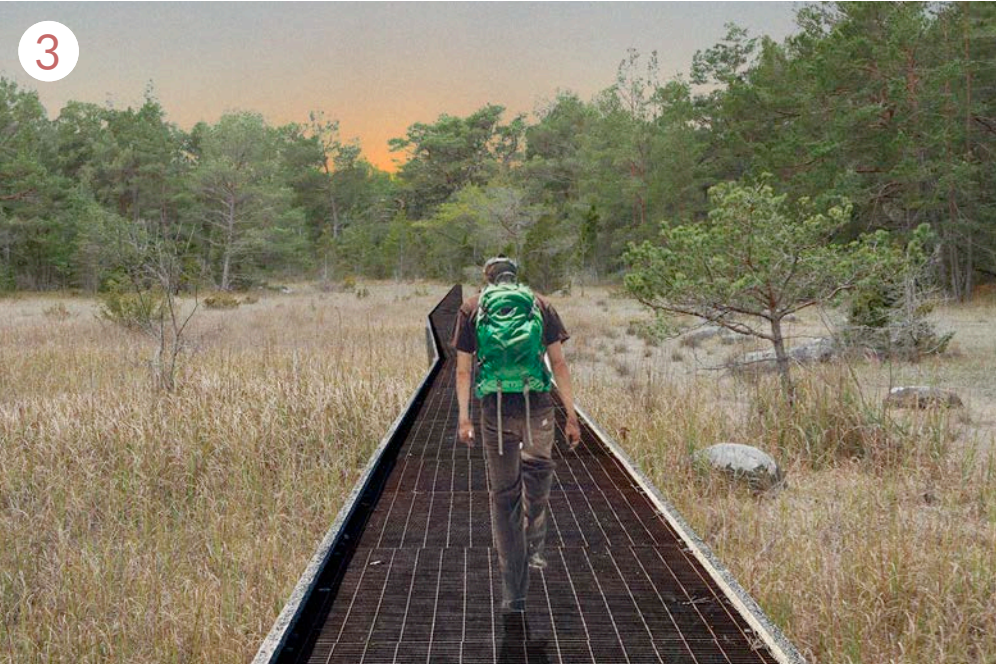

Planutsnitt stigar 1.5 000/A1

Områdena med tallskog avlöses av olika mer öppna platser, bland annat alvarmarker. Stigarna går både längs med och tvärs över alvarmarkerna och på vissa platser finns visuella kopplingar till delar av stigen som antingen stundar eller har passerats. Längs med stigarna finns även informationsskyltar som beskriver nationalparkens landskapskaraktär och upplevelsevärden.

Stigen runt Blå lagunen går i skogsbrynet vid kalkbrottets kant. På brottets västra sida placeras ett väderskydd med översikt över det turkosfärgade vattnet och längre bort skymtar även havet. Från rastplatsen finns även en visuell koppling till entré Bästeträsk och det går att ana hur stigen fortsätter in i skogen längre fram.

Genom våtmarkerna övergår stigen i spänger, dels för att besökare ska kunna gå torrsoddad, dels för att värna om de naturvärden som finns i samband med naturtypen. Spångerna består av gallerdurk av stål som knyter an till områdets industriarv och medför även att besökaren kan beskåda marken under dem. Spångerna är upphöjda och skapar en intressant rörelse över marken, samtidigt som påfrestningen på markvegetationen blir mindre.

Längst ut på Hälludden finns ett av de två utsiktstornen. Besökaren närmar sig tornet från söder och landskapet öppnar successivt upp sig, där taltar på klapperstränderna avtar i storlek och täthet närmare havet. Tornet kontrasterar mot det flacka landskapet och såväl stålkonstruktionen som de röda plattformarna i trä knyter an till områdets historia, vilket framhäver upplevelsen av människans historiska spår.

ENTRÉ BÄSTETRÄSK

Entrén vid Bästeträsk ligger längs väg 690 vid sjöns nordvästra kant. Idag utgörs platsen till stor del av en parkeringsyta mellan vägen och sjön. Eftersom det både begränsar attraktiva vistelseorter och stör utblickar över sjön flyttas därför parkeringen norr om vägen.

För att öka kontakten med vattnet utformas platsen dels med en brygga, dels med stegstenar som går ner i vattnet. Bryggans utformning inspireras delvis av lastbryggan vid gamla hamnen, men är inte lika lång och har en annan struktur. Stegstenarna erbjuder en nära kontakt med vattnet vilket framäver upplevelsen av Bästeträsks storskalighet. Skurna kalkstenshållar påminner om kalkindustrin och människans historiska spår i landskapet.

Längs vägens södra kant planteras dungar av tall och en som skärmar av från ytorna närmast sjön. Dungarna placeras med mellanrum, som från vägen tydliggör siktlinjer över sjön. Siktlinjerna tydliggörs av bryggans riktning, som bildar en förgrund i de långa utblickarna ut över sjön. En visuell koppling skapas till ett av de två utsiktstornen i området, som placeras på andra sidan Bästeträsk. Precis som utsiktstornet vid Hälludden är det ett landmärke som inte endast bidrar med orienterbarhet, utan även tydliggör människans spår i landskapet.

Från entréplatsen utgår stigar som leder mot Blå lagunen och vidare i de delar av nationalparken som präglas av rumslig variation. Stigarna ansluter både till den flyttade parkeringen och till delarna söder om vägen. Nya övergångsställen möjliggör smidigare rörelseflöden över vägen och kring entréplatsen.

Sektion C-C' 1.250/A1

